

Tobilevich, Ivan Karpovich
Хазяїн.

Title transliterated:
Khazyain

ЗАГАЛЬНА БІБЛЇОТЕКА

ІВАН ТОБИЛЕВИЧ

ХАЗЯЇН

КОМЕДІЯ В 4 ДІЯХ

З ПЕРЕДНІМ СЛОВОМ І ПОЯСНЕНЯМИ

ПРОФ. ДР. Г.

ЛЯЙПЦІҐ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ
ГОЛОВНІ СКЛАДИ:
BERLIN W 62 / ЛЬВІВ / WINNIPEG MAN. (Canada)

Досі появилися оці книжки:

1—6а. Лепкий Б., Начерк історії української літератури (до нападів Татар). I., нове ілюстроване видання.
7. Левицький-Нечуй Ів., Запорожці.
8. Ляфонтен Ж., Байки (в 4 образками).
9—11. Карпенко-Карий, Суета, нове видання.
12—14б. Крушельницький Антін, Іван Франко, поезія (Літературні характеристики укр. письменників, I).
15—16. Руданський С., Співомовки (зі вступ. Лепкого).
17. М. Вовчок, Девять братів і десята сестричка Галя.
18—20. Ахеліс Тома, др., Начерк соціольоґії.
21. Мамін-Сибіряк Д. Н., Чутлива совість.
22—23. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть I.
24—25. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть II.
26—27. Кміт Юрій, В затінку й на сонці оповідання.
28—29а. Збірник народніх пісень і дум.
30—33а. Чайківський Й., Всесв. історія I, стар. віки (з ілюстр.).
34. Кіплінґ Р., От собі казочки (з двома ілюстр.).
35—36. Кіплінґ Р., От собі сторійки (з трома ілюстр.).
37. Бернзон Б., Новоженці, комедія в двох діях.
38—39. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть III.
40. Езоп, Байки.
41—43б. Барвінський В., Скошений цвіт, повість.
44—47. Раковський Ів. др., Психольоґія, I.
48. Андреєв Л., Три оповідання.
49—50. Карпенко-Карий, Хазяїн, комедія.
51. М. Вовчок, Сестра, Козачка, Чумак (оповідання).
52. Бєрнзон Б., Понад сили, драма.
53—56. Чайківський Й., Всесвітна історія II, серед. віки.
57—59. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть IV (кінець).
60. М. Вовчок, Від себе не втечеш (оповідання).
61—62. Ібзен Г., Будівничий Сольнес, драма.
63—64. Гоголь М., Тарас Бульба, повість (з ілюстр.).
65. Руданський С., Цар-соловей, поема-казка.
66. Молієр Ж. Б., Лікар-шуткар, жарт у 1 дії.
67. Котляревський Ів., Наталка Полтавка, укр. опера.
68—72. Чайківський И., Всесвітна історія III, нововічна.
73—74. Николишин Д., Розладдє, драма.
75. М. Вовчок, Кармелюк, Невільничка (оповідання).
76—77. Геновефа, опов. (з образк.).
78. Куліш П., Орися, Дівоче серце, Січові гості.
79. Кобилянська Ольга, Некультурна, новеля.
80. Кобилянська Ольга, Valse mélancolique.
81—84. Франс Ан., На білих скалах, повість.
85—86. Толстой, Л., Живий труп, драма.
87—91. Барвінський О., Спомини з мого життя, I.
92. Яричевський С., Княгиня Любов, драма.
93. М. Вовчок, Сон, Одарка, Чари, Ледащиця.
94—98. Лепкий Б., Начерк іст. украін. літер., книжка II.
99. М. Вовчок, Інститутка.
100—103. Антонович В., Коротка історія Козаччини.
104. Аверченко, Гуморески.
105. Барвінок Г., Русалка.
106—107. Лепкий Б., М. Шашкевич (Літ. хар. укр. письм. II).
108—110б. Куліш П., Чорна Рада, повість.
111. Толстой Л., Полонений на Кавказі, правд. подія.
112—113. Берґзон, Ан., Вступ до метафізики.
114. Франс Анатоль, Комедія про чоловіка, що оженився з немовою, жарт у 2 актах.

ІВАН ТОБИЛЕВИЧ

(КАРПЕНКО-КАРИЙ)

ХАЗЯЇН

КОМЕДІЯ В 4 ДІЯХ

З ПЕРЕДНІМ СЛОВОМ І ПОЯСНЕНЯМИ

ПРОФ. ДР. Г.

УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ КИЇВ—ЛЯЙПЦІҐ

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

Книгарня Наукового
Тов. ім. Шевченка
у ЛЬВОВІ
Ринок 10

Українська Накладня
с. з о. п.
BERLIN W 62
Kurfürstenstr. 83

Товариство „Просвіта“
у ЛЬВОВІ
Ринок 10

Printed in Germany

Українська драма не може якось видобути ся із зачарованого круга „малої“ драми. Годі сказати, щоби на її полї не було талановитих робітників або проб вирвати її на ширшу воду. Та тії проби надто часто тонули у морі... дрібниць. Звичайно бракує українській драмі того титанїчного елєменту, що творить як раз драму, за часто не має в нїй сього велитенського пориву, що потряс би душу до глибини виведенєм справдї великої подїї. Від коли Іван Котляревський видав своєю „Наталкою Полтавкою“ смертний засуд на драматурґів староукраїнської школи, від тодї збогатила ся українська сцена тільки дуже немногими драмами, що давали би як так новий поворот у сїй галузи творчости. Перед очима Українцїв відбуваєть ся переворот у европейській драмі, де слїдно горячкове шуканє инших шляхів, а українська драма полишаєть ся все ще майже немовлятем. Що правда, ту і там бачимо намаганя сотворити нову драму, але вони розбивають ся найчастїйше марне о якусь переможну запору так, що нераз місто великого розмаху маємо вкінцї досить вузке доктрінерство Читаєш такі твори і наче чуєш лет могутнїх крил, що заносять творця не туди — почуваєш се виразно, що не туди...

Де причина того? Шукати її виключно в авторах булоб великим непорозумінєм. Скорше вже можна пояснити сю справу станом нашої сцени. Вона бурлацька, не має ще на всій широкій Україні постійного пристановища, отже й про виставу на справді більшу скалю годі й думати. Те мусить відбити ся на творчости драматургів. Та властиву. основну вину — як що се можна назвати виною! — поносить ту таки українська суспільність. Її житє наскрізь „недраматичне“, гонитва за дрібними концесіями — отсе його головний зміст Деж ту розвинути ся ґіґантському розмахови народнього духа? Брак одноцільної ідеї, що одушевляла би всі верстви народу, спиняє його. Знатоки драми говорять, що її витворює нарід у хвилях високого душевного підєму. Чи можна без застережень згодити ся на таке ставленє справи, се ще питанє, але одно певне: зерно правди лежить у сьому висказї. На наших очах дїєть ся щось подібного у наших сусїдів-Поляків. Гадка відродженя Польщі, що одушевляє там визначнїйших письмеників, сотворила досить значну драму в особі Ст. Виспяньского.

Та якби воно там не було, наш песимістичний погляд на українську драму буде мати тільки тодї рацію, як що повторимо з притиском, що були і є проби піднести україн-

ську драму над її сїрий уровень — значить, якийсь поступ все таки виразно слїдний. Час до часу являють ся твори, що заповідають нову добу української драми. У них слїдне намаганє знести ся вище над дотеперішню драму, внести у неї новий фермент. Вони суть певним доказом, що українська драма не стоїть на місцї, а шукає нових доріг, якими піде, аби тільки знайти певний ґрунт.

До таких появ належить творчість Івана Тобилевича, звісного під псевдонїмом Карпенко Карий. Се найвизначнїйша поява на полї української драми, се оден із сих немногих людий, що внесли щось нове в неї, а переломили старі звичаї.

Карпенко-Карий*) займає точно означене місце серед українських драматурґів. Характер його творчости такий виразний і такий легкий до схопленя, його стать так ясно відмежована на тлї духового житя України, як хиба мало котрого письменика. Виступив він перед ширшим сьвітом уперве 1883 р. із драмою „Чабан“ (звісною тепер під назвою „Бурлака“) і в нїй зазначив відразу дорогу, якою намірив ся ступати у письменицькій діяльности. Він поставив собі вповнї сьвідому

*) Його житепис подано в одному із попередніх випусків сього видавництва — з нагоди виданя „Суєти“

мету: відродженє українського театру, а способи, що ними він задумував се осягнути, висказані найкраще у його комедії „Суєта“ словами Івана Барильченка:

„Сцена-ж — мій кумир, театр — сьвященний храм для мене! Тільки з театра, як з храму крамарів, треба гнать і фарс і оперетку — вони — позор іскуства, бо смак псують і тільки тішать ся пороком! Геть їх з театра! Міґлою слід їх замести. В театрі грать повинні тільки справжню літературну драму, де страждання душі людської трівожить камяні серця і, кору ледяну байдужности на них розбивши, проводить в душу слухача жадання правди, жадання загального добра, а пролитими над чужим горем слезами убіляють єго душу паче снігу! Кумедію нам дайте, кумедію що бичує сатирою страшною всіх і сьміхом через слези сьмієть ся над пороками і заставля людий, мимо їх волі, соромитись своїх лихих учинків!..“

Отже Карпенко-Карий понимає завданє драматурґа дуже поважно. Театр-се сьвятиня штуки. І такий погляд повів його туди, куди не дійшов ні оден із українських драматурґів. Він не тільки зриває по части із минувшиною української драми, але й вносить у неї сьвіжі, здорові елєменти. Покидає типові дотепер драми із сьпівами й танцями, осно-

вані на любовних мотивах, а держачи ся кріпко щиро українського ґрунту, витворює своєрідній спосіб писаня. Не в розвою зверхніх подій шукає він драматичної акції, а в мальованю характерів. Характер-тип — се у нього головна річ. Вже таке поставленє справи вимагає від автора незвичайно серіозного відношеня до теми. Пильне студіованє й старанне обробленє — отсе дороги, якими поет прямує до цїли. Виходить із сього з одного боку щирий реалїзм, не вимріяні, а дійсні, повні житя стати, а з другого гарна, артистична будова драми і старанно передуманий розвій акції. Такі типи, змальовані часами справдї по мистецьки й виведені незвичайно уміло, се головна прикмета й прикраса драм Карпенка-Карого. У своїх вісїмнайцяти драмах зумів він дати цїлий ряд таких типів, що характеризують українське житє від XVII. в. аж до наших часів. Зрозуміла річ, що сї характери не все визначають ся однакою силою, але є між ними стати, доведені до справдїшної перфекції.

Ту лежить головна вартість Карпенкових драм і ту виявляєть ся найкраще його артистичний талан. Дивна повага й велич віє тоді від його особи, а печать правди, витиснена на сих статях, аж придавляє нас часами Але й ту слаба сторона сих драм. Око

творця звернене головно на тип, на одну особу, лишає часто инші фіґури на боці й тому вони виходять нераз бліді, так що й головний тип не все може виступити вповні ясно на їх тлі. Тому роблять драми Карпенка-Карого місцями вражінє за малого обробленя. Та коли приглянути ся їм точнійше, побачимо, що обробленє в них незвичайно старанне, а хиба — так сказатиб — орґанічна, лежить у характері творчости.

Одною із таких драм, до якої можна хиба найкраще приложити наведену характеристику, є „Хазяїн". Вона безперечно найбільше типова для творчости Тобилевича й тому її пізнанє вводить нас найліпше у артистичну робітню поета. Перед нашими очима наче розвиваєть ся душа творця — так ясна й прозора ся драма.

Найліпшим твором Карпенка-Карого признано загально його 4-актову комедію „Суєта". Головно три перші акти, взірці драматичної технїки, ставляють сей твір так високо. Але можна сьміло сказати, що „Хазяїн" зовсім не уступає „Суєті". Нема в ньому сього технїчного обробленя — то правда, але є за те такий безмір кипучого житя, що воно поражає нас своїм драматисмом. Се справдїшня драматична поема, що малює чудово траґедію людської душі. Аж лячно нам, що

тая на позір така спокійна акція криє в собі тільки неспокійного елементу, який — здаєть ся — ось-ось вибухне.

Ідея „Хазяїна“ зовсім проста: ненаситна жадоба землї й маєтків руїнує не тільки дрібні хазяйства, але й самого хазяїна нищить морально. Отже Карпенко-Карий положив в основу свойого твору таке важне і таке пекуче в сих часах питанє про великоземелє. Аґрарна квестія все захоплює Українця, бо се проблєм житя його народу, зложеного в основних верствах із хлїборобів. І се питанє здіймало ся й здіймаєть ся нераз у нашому письменстві. І може тому, що воно таке важне, виходить оно звичайно у яркому осьвітленю. Карпенко-Карий являєть ся ту щирим сином України.

Центральною фіґурою одного такого великоземельного хазяйства і заразом осередком цїлої драми є Терентій Гаврилович Пузирь. Се той хазяїн, що його змальованю присьвячена уся акція. Для його схарактеризованя вистало би одно титулове слово драми, він цїлою душею і цїлим тїлом — хазяїн. Хазяйством він тільки й жиє, а прибільшенє майна се ціль його житя. Сорок лїт працював він крівавим потом хлїбороба і довів до того, що з бідолахи став мілїонером. У його більше землї чим у нїмецького князя, три днї мусиш

їхати, заки її переїдеш. Сорок тисяч овець випасаєть ся на його степах, а однісї пшениці у нього 22.000 кіп! А дійшов він до такого богатства девізом: „з усього треба користь витягать, хочби й зубами прийшло ся тягнуть“. Та й тягнув же він, де тільки міг, не вважаючи зовсім на те, як: аби тільки збільшило ся хазяйство. Повикуповував землї дрібних рільників в околиці, а позбавивши їх землї, змусив їх стати його невільниками: за кільканайцять копійок і за їду, яка й собакам не годить ся, мусїли вони відбувати не панщину, а дійсну неволю — мов у запалих океанїйських плянтаціях. Але й того за богато Пузиреви, він рад би мати ще дешевшого робітника і кривдить ще й на сїй мізерній платї своїх робітників. Се людина без серця; де ходить о зиск, там нї сором, нї людське житє не важить йому нїчого — бо й певно: і його власне житє не важить там нїчого.

Ся вічна гонитьба за зиском скривила його характер. Він затратив уже давно межу між скупарством а ощадністю і став типовим скупарем не тільки для инших, але й для себе. На ньому такий одяг, що його не пускають у приличне товариство, а у недузї жалує він собі лїкаря. Навіть у їдї скупить він собі. Кожда найменша страта або хочби

й пропущене догідного зиску дратує його до живого. Він тоді не тямить сам себе — за гусьми, що обідали його снопи, жене він так завзято, що відбиває в собі печінки.

А той зиск і маєток добуває він не своїм розумом, а безоглядністю й неперебірчивістю у способах. Бо впрочім се людина обмежена й короткозора. Спекуляцію розуміє він звичайно тільки так, щоби сейчас взяти гроші на руку, до спекуляції на дальшу мету не має у нього ані охоти, ані здібностий — тому й не вдаєть ся він у закладанє фабрик. До того він надто грубої вдачі, а образования у нього ніякого. Найліпше виявляєть ся його обмежений ум у сьому, що він не годен розпізнати, котрий із його слуг добрий, а котрий злий. Тому тії, що обкрадають його зручно та висьміваають безсоромно, заживають у нього ласки, а справді добрі слуги гинуть марне.

І така людина, що привикла видїти всьо тільки на дуже близку мету, пустила ся раз на небезпечний і нечесний зарібок. Пузирь, мілїонер, помагає свойому сусїдови Петрови Тимофієвичеви в обманчивому банкротстві на 3 мілїони — розумієть ся, за обіцянку доброї заплати. Необачно впадає він у сїти, що їх наставив сам собі і робить себе вповнї зависимим від жидівського посередника Маюфеса.

Жадоба легкого зиску засліпила його. Зле поведене діло не вдало ся, а спричинило Пузирови не то що велику втрату, а ще й завело його перед двері тюрми.

Та не в сьому лежить трагедія душі Пузиря. Се було би надто слабе, не зробило би вражіня. Добре йому так! — сказалиб усі, за лихий вчинок справедлива кара. Несимпатичний Пузирь вийшов би тоді блідонькою статію, що не була би в силї зворушити глибше нашої душі. Але Карпенко-Карий такий поет, що вміє і в камяній души віднайти божу іскру ідеалїсму. Пузирь має одну сторону у свойому характері, що захоплює нас і навіть робить його таким симпатичним, що примушує нас спочувати з ним глибоко. І ту як раз лежить трагїсм цїлої драми.

Пузирь — груба натура, то правда. Кромі хазяйства не бачить він нічого і нічого й не хоче знати. Бо ось він „Малорос“ — сам признаєть ся до того — але українські справи не обходять його. На памятник поетови не має у нього гроший, бо до розуміня значіня поета він надто матеріялїст. І загальнс-людськими справами не інтересуєть ся він. Зменшенє терпіня людства (поміч голодним) для нього прямо гріх, бо відбирає йому невільничого робітника. Навіть власна родина не дуже йому на серці. Жінку пригнобив він

своєю зелізною рукою так, що вона її не сьміє дихнути інакше, як дихає Терентій. Доньку ніби він любить, давав її навіть до школи, але про її щастє не дбає у дійсности: він рад би її зневолити до нелюбого їй подружа із неокресою Чоботенком, аби тільки таким способом придбати ще більше землї.... І здавалоб ся, що у такого чоловіка завмерло всяке ідеальнійше почутє. Та нараз ми із дивом бачимо, що Терентій Гаврилович поет, поет усею душею. Він поет там, де він і матеріялїст: у свойому хазяйстві. Нехай він тільки заговорить про свої степи, про свої стада — сейчас зміняєть ся його неотесана мова і ллєть ся перлинами чистої поезії. А як він любить своє хазяйство! — нічим йому житє. Вже у горячці, коли смерть заглядає йому в очі, він глядить із батьківською ніжністю на свої вівцї і хоч зір заходить йому вже імлою, він добачує, що в одної вівцї поранений хвостик, у другої хора ніжка. А якими словами промовляє він до них! Так не промовляв він мабуть і до рідньої дитини..., Ту така наглядна поезія і така міць чутя, що вже хочби й ізза того одного місця драму можна назвати високопоетичною поемою. І мимоволї не знаємо, що більше ту подивляти: чи глибину поезії й житєву правду, чи великий талан сценїзованя.

І у сїй майстерній психольоґії уся сила драми. Перед нами розвертаєть ся величнїй людський дух із своїми недослїдними нетрями. Бачимо перед собою живого чоловіка із великими хибами, але все таки чоловіка. За сї хиби постигає його важка кара, але автор не відвертаєть ся від нього з огидою. Він стоїть вище понад те і вміє навіть таким неґативним характером порушити благородні почуваня читача чи видця. Сльози, щирі сльози пливуть нам з очий на вид сеї людини. Мимоволї насуваєть ся глибоке питанє: чому так дієть ся, чому людина знижаєть ся до таких низин, коли в її души такі скарби, що можуть потягнути її у вищі, надземні простори? І наша душа виходить обновлена, жадна ідеалу.... Бо Карпенко-Карий се поет народу, що оживає: із житєвої школи виносить він бажанє злету все вище й вище.... Оттут то й майстер Тобилевич, оттут то й тайна, чому він найбільший український драматурґ.

Тло, що на ньому виступає наш хазяїн, вже далеко не таке ярке, як сам малюнок героя. Се звичайна технїка Карпенка-Карого. Його око звернене на осередок, а всьо инше має хиба о стільки вартість, оскільки воно є конечним доповненєм головного. Відси сильна концентрація акції, але й блїде зма-

льоване окруженя, що тим більше вражає, чим ліпше виступає головний характер.

Найліпше ще виходять у „Хазяїні“ инші представителї Пузиревого хазяйства.

На перше місце вибиваєть ся ту права рука Пузиря Феноґен Петрович. Се найважнійша особа у хазяйстві після самого господаря. Він мало чим ріжний від Терентія Гавриловича. Такий сам обмежений як і його пан, хиба що менше сьмішний від нього, бо бачить його сьмішні сторони. Найвищим його ідеалом: добути собі добрий клаптик земельки й хазяйнувати на нії самостійно. І до сеї цїли доходить він зовсїм так як Пузирь, не перебираючи в дорогах — у всьому рад би він наслїдувати того, котрому служить. Виходить, що Феноґен — се по більшій части мінятюрне видане Пузиря і в сьому лежить слаба сторона його характеристики.

Він помагає хазяїнови щиро у прибільшуваню майна, бо тягне при сьому й для себе зиски. Але про вірну службу й не думай у нього: він готов стати своїм впливом в обороні навіть лихого слуги, як що тільки він йому заплатить. Честь і сумлїнє в його душі придавлені зовсїм: він готов присягнути фальшиво за марну заплату — аж Жид дивуєть ся такому христіянинови. Він знає тільки одну чесність: помагати тому, з кого

взяв гроші. Се тип здеґенерованого великим хазяйством економа: він права рука господаря, бо бере за се плату, але поза його плечима він торгує ним безсоромно.

Дальше бачимо в драмі двох менших економів: Ліхтаренка й Зеленського.

Ліхтаренко (Порфірій Арістархович) належить до гарнійше змальованих статий у драмі. Найвизначнійша його прикмета — то безсердечність. У сьому переходить він навіть самого хазяїна. Він є як раз тим, що береть ся нищити хитрими способами малі хазяйства. Се людина дуже зручна, що вміє використати догідну хвилю й придбати хазяїнови дешевого робітника. Очевидно всюди, де тільки може, краде він для себе і не робить із сього тайни, але поступає все так, що ніхто не зможе йому доказати того. Він має на всьо отверті очі, його уха чують і найтайнійші комбінації окруженя. Тому має він усіх в руках: він знає про каригідні діла не то Феноґена, але й Пузиря, і має на всьо певні докази, але мовчить, доки його ніхто не зачіпає. Не є він знова такий зарозумілий, щоби не цінити доброго помічника: він готов навіть поділити ся зарібком із Феноґеном, як тільки той згодить ся помагати йому. Ліхтаренко — се хазяїн не такого вже крою, як Пузирь: він хитрійший за нього. А горе тому, що пова-

жить ся заступити йому дорогу — того нищить він безпощадно. От такий Зозуля — людина без змази — гине марне наслідком доносу Ліхтаренка, ще й покриває собою гріхи донощика. Ліхтаренко — се тоє субчате колесо хазяйства, що роздавлює опірне окруженє.

Але сей вир, який він счиняє кругом себе, пожирає і його самого: покривджені робітники розбивають йому голову.

Ліхтаренко — се незвичайно вміло й ярко схарактеризований тип, тим більше подиву гідний, що його так легко виріжнити серед зовсім подібних до нього людий.

Не такий вже Зеленський. Він не такий рішучий і не такий хитрий — тому й мусить промощувати собі дорогу хабарями. Впрочім він стать доволї безкровна, сотворена радше для ліпшого схарактеризованя Феногена й Ліхтаренка.

Серед того хазяйського багна дивно відбивають дві стати чесних людий — Зозулї й Куртца. Зозуля — наскрізь пасивний тип. Се той дурень, що його всюди бють, ще й сьміють ся з него. Він скільки чесний, стільки без енергії. Не вміє постояти за собою у рішучій хвилї, волїє відібрати собі житє, чим глядїти на неправства, що творять ся над ним. Се той що його роздавляє хазяйське

колесо. Характер слабо змальований, але при сьому має в собі богато житєвої правди. Мимоволї подумаємо собі при ньому: такий не для сього сьвіта. Зовсїм инший характер Карло Карлович Куртц. Тай зовсїм природно: він жеж Нїмець. У нього велике знанє і солїдна робота — не він стоїть о ласку господарів, а господарі дбають про нього. Куртц зумів усїм показати, що без нього не обійдеть ся. Тому й не потрібує він хапати ся нечесних способів (у нього впрочім надто врodженої солїдности!) і він наскрізь чесний. Його енерґія відбиває дивно від инших, він уміє постояти рішуче не то за собою, але й за иншими дійсно добрими слугами. Він культурний чоловік, із серцем: Куртц одинокий у Пузиревому хазяйстві не в силї обдирати із усього бідного мужика, хоч наражуєть ся за се на докори із сторони хазяїна. Тільки шкода, що автор ослабив сей гарний характер, осьмішивши його калїченєм мови й надто добродушною наівністю.

Вкінцї такому великому хазяїнови годї обійти ся без спекуляційного посередника. Таким являєть ся у драмі Григорій (Гершко) Мойсїєвич Маюфес — людина впрочім мало замітна.

Для доповненя ще й контраст: сусїднїй поміщик Золотницький. І він великоземель-

ний хазяїн, але зовсім не такий як Пузирь. Золотницький пан з панів, певного рода благородність характеризує його: він гидить ся брудним зиском. Як образований чоловік веде він поступову господарку, не жаліючи гроша на заводженє фабрик і т. п. Попри хазяїна — він і людина. Громадські справи інтересують його так само живо як і національні: він не скупить ту і там значнійшого датку чи на суспільні, чи на культурні цїли. Та богато в характері Золотницького недоказаного (от хочби й відносини у його хазяйстві) — тому він такий блїдий, що по части ослабляє навіть головний характер.

Остаєть ся ще сказати дещо про инші особи драми. Пузирь і чоловік, у нього родина. Передовсїм його жінка — Марія Іванівна — людина наскрізь пасивна й доволї шаблонова. Се відай найслабша стать усеї драми.

Инша вже її донька Софія. У неї вище образованє і спочуванє людському горю. Її болить сьмішне поступованє батька, її соромно, що мати ще йде йому в сьому на руку. Її обурює поганє обходженє із робітниками і вона випрошує людянїйше обходженє з ними. Але сей жіночий характер гине майже безслїдно серед тамтих яркійших статий.

Наконець автор мусів сплатити довг і ширшій публиці: у драмі являєть ся і любов. Та вона така епізодична, що відчуваємо її майже як зайву. До того вона вплетена так, що є тільки одною рисою більше для схарактеризованя Пузиря. Героями сеї любови є: Соня й ґімназіяльний учитель Іван Миколаєвич Калинович.

Калинович се ніби реаліст, що хотів би допомочи свойому народови до подвигненя, але у дійсности він троха ідеалістично настроєний народолюбець, що любить часами широко деклямувати про народ. Усю надію народу бачить він у школї, з якої має вийти краще будуче поколїнє. Та хоч як богато говорить він про свої погляди — він все таки не зовсїм ясна фіґура. Він виступає мало, а й виступаючи якось ховаєть ся із собою.

От такі стати виступають у сїй драмі. Загалом бачимо, що неґативні типи виходять кращі, у позитивних слїдна якась непевність. Наслїдком того нема у драмі зрівноваженої гри красок і тому головна особа має за слабий підклад. „Хазяїн" — се чудовий образ із блїдим тлом та за слабими рамками.

Одноцїльної акції на перший погляд у драмі не видно. В дійсности цїла драма — чудова цїлість із незвичайно сконцентрованими подіями. Се радше ряд образків для змальо-

ваня одної стати. — Перша дія показує нам неначе зверху велике хазяйство; друга — вводить нас глибше у тайни великого хазяйства; третя — показує таємну грозу такої великої машини; а четверта кінчить ся її вибухом. Хазяїн і хазяйство — се два герої драми.

Мова драми добра, сильна, хоч декуди слідний вплив великорущини: живі люди говорять буденною мовою.

От такий то „Хазяїн". Із нього віє така велич і повага, автор вложив у сей твір таку міць артисму, що справді мусимо поставити сей твір на першому місці між усіми дотеперішніми українськими драмами.

Г.

Дієві люди:

Терентій Гаврилович Пузирь, хазяїн, міліонер.

Марія Івановна, його жінка.

Соня, їх дочка.

Феноген, права рука хазяїна.

Маюфес, фактор.

Павліна, кравчиха з города.

Зеленський,) економи
Ліхтаренко)

Куртц, шахмайстер.

Петро Петрович Волотницький, родовитий багатий пан.

Калинович, учитель ґімназиї.

Зозуля, помішник Ліхтаренків.

Лікарь.

Харитон, розсильний.

Петро.

Демян.

Дівчина.

Юрба робітників.

Дїя I.

Кабінет.

(*Феноген входить з бокових дверий, з халатом в руках. Говоре в другі двері*). Петруша! Скажи хазяйці, що халат у мене... (*З середних дверий виходе Маюфес*). А, це ви Григорій Мойсієвич? Заходьте!

Ява II.

Феноген і Маюфес.

Маюфес. Доброго здоровля, Феноген Петрович!

Феноген. Здоровенькі були. Що це ви нас відцурались? Давненько я вас не бачив.

Маюфес. Діла, діла, діла!

Феноген. Загрібаєте грошики!

Маюфес. Ет, поки заробиш грош, підошви побйош!

Феноген. Ну, не гнівіть Бога! Домик чудовий купили!

Маюфес. За стілько літ — другії купили не домки, а палати!

Феноген. Мало чого.... Ехе-хе! От гляньте!

Маюфес. Халат, ну?

Феноген. Халат міліонера! Бачите, як багатіють. Ще отакий є кожух, аж торохтить! Нового купувать не хоче, а від цього халата і від кожуха, повірите смердить! Он як люди багатіють: учіть ся!

Маюфес. Е то што-нібуть особенного!...

Феноген. Ну й оказія ж нам була через цей кожух. Подумайте: швейцар не пускав Терентія Гавриловича у Земський Банк!

Маюфес. Ну, не пускав, а як пізнав, зараз пустив... Терентія Гавриловича і в рогожі пізнають!

Феноген. А так... Слухайте Григорій Мойсієвич, чи нема у вас на прикметі земельки?

Маюфес. Для вас?

Феноген. Еге. Постарів, треба на свій хліб.

Маюфес, Пора, пора самому хазяїном буть, хоч вам і тут добре.

Феноген. Гріх скаржитись! Та тільки то моя біда, що перше я купував, продавав і мав добрі куртажі, варт було побиватись; а тепер держить при собі: Коли-не-коли перепаде свіжа копійка! Так пошукайте для мене десятин 500.

Маюфес. Кругленький шматочок! По-

стараюсь. А тепер проведіть мене до Терентія Гавриловича.

Феноген. Ходім! Тільки шукайте землю поближче вокзала...

Маюфес. Што нібудь особенного...

Зеленський (З дверий). Феноген Петрович, можна?

Феноген. Заходьте, я зараз! (Вийшов з Маюфесом).

Ява III.

Зеленський, а потім Феноген.

Зеленський. От і шапкуй перед хлопом! Не можна инакше: силу має, а може сам і нацьковує, аби зірвать, — треба заходить! (Входе Феноген).

Феноген. А що скажете? Кажіть скоріще, бо незабаром сюди хазяйка вийдуть.

Зеленський. Терентій Гаврилович гнів на мене має і я боюсь, щоб мене не перевели в Чагарник на місто Ліхтаренка; а там менше жалування, у мене сімя... замовте словечко... (Виймає гроші).

Феноген. Та щож я можу... Знаєте, який наш хазяїн, часом щоб не подумав що ви мене підкупили, у нього честь перше всього!

Зеленський. Дурно ніхто нічого не робе: ви для мене, я для вас. (Дає гроші).

Замовте добре словечко, ви найближчий до хазяїна чоловік.

Феноген. Та я попробую... Тільки хто його знає, як... (Бере гроші). Це ви мінї позичаєте... А, як що нїчого користного не вийде, я віддам.

Зеленський. Ваше слово все переборе. Нехай і в Чагарник переводять та хоч би жалування не поменшили... Я крадькома сюди, а тепер в контору. (Вийшов).

Ява IV.

Феноген сам.

(Лїчить гроші). 25! Як би не давали, то я б і не брав. А коли дають — бери! І сам хазяїн нас всїх научає: з усього — каже — треба користь витягать, хоч би її зубами прийшло ся тягнуть — тягни! Так він робив і так робить від юних лїт, а тепер має мілїони! Чом же мінї не тягнуть, щоб і самому стать хазяїном. Та я й не тягну, — дають. Тут і гріха не має!... (Голось Пузиря): „Феноген, давай халат“.

Феноген. (У двері). Ще не зашили, зараз принесу.

Ява V.

Феноген, Марія Івановна, Соня і кравчиха.

Феноген. Нате, та скорійше латайте, бо вже кричали, щоб подавать халат; а я пі-

ду до них, скажу, що ви взяли позашивать дірки. (Вийшов).

Марія Івановна. Ну лиш, приймаймось разом. Ось дірка. Ти, Соню, тут латочку наклади; а ось порвалось — тут я зашию, ви ж здіймайте тим часом мірку. (Всї принялись за роботу). Хоч ти що хоч говори — не хоче купить нового, так оце я гроший крадьком наскладала і ми йому такий халат справимо, що він і сам ним любувати меть ся. Бачите: через два місяцї рівно будуть іменини Терентія Гавриловича, треба, щоб халат поспів, якраз на іменини. Я не можу йому від себе подарувать, бо буде страшенно гнїватись, що такиїі росход зробила, та ще й гроші брала крадькома. Халат, голубочко буде дуже дорогий! 15 аршинів лїоньского бархану — по 9 рублїв аршин, і 20 аршинів шовку по 3 рублї, шнур товстий шовковий, чистого шовку, з китицями — 30 рублїв, вам за роботу 50 рублїв — всего 275 рублїв. Це вже Сонї так захотїлось. Вещ цїнна і хоч кому кинеть ся у вічі, а ви запросите тілько 50 рублїв. Розумієте? Терентій Гаврилович, як побачить, що таку дорогу вещ можна купить за дешево, сказать за безцїн — зараз і купить! Так от ми й діждемось, хоч хитрощами, що цей халат він скине і буде носить такий, що хоч куди не со-

ром! Ви ж, голубочко, настьогайте підкладку густо, густо узорами; на полах вишийте в глад буряки з розкішними бадиллями, а на бортах вишийте барана і овечку. Та зробіть так щоб він зразу побачив, що вещ дорога, а продаєть ся дешево! Розумієте?

Кравчиха. Ох, матінко моя Марія Івановна, це то все розумію, тілько навряд чи поспію таку дорогу вещ скінчить за два місяці, робота велика, вишивка копотка, та ще знаєте: зразок овечки і барана у мене є на подушці, а буряків нема.

Марія Івановна. Я вам дам і узори. А щоб поспішить з роботою — візміть помішницю: я ж і гроші платю не малі — 50 рублів!

Кравчиха. Та вже і день і ніч будемо у двох з дочкою стьогать і вишивать, тілько прибавите пять рубликів.

Марія Івановна. Як гарно зробите то й десять дам. (Входе Феноген).

Феноген. Готово?

Марія Івановна. Готово.

Феноген. Давайте, бо гніваютьcя. Там якийсь чоловік з важним ділом. (Взяв халат і пішов),

Марія Івановна. Ну, ідіть-же, голубко, я дам матеріял і узори. (Кравчиха вийшла).

Соня. Мамо! А по мойому вівці і буряки вишивать не годить ся — це буде смішно... Краще на полах і на борту квітки, та гарні мережки, фрески — у мене є узори.

Марія Івановна. Ні, Соню, квітки, то инча річ, то для молодого, а вівці та бураки татови, як хазяїнови, будуть приятніще. Я вже тата добре знаю, ходім!

Соня. Як хочете, а я б не раїла, бо буде смішно... (Ідуть) Мамо! як ви думаєте, чи не сказать би татови про предложенє Івана Миколайовича?

Марія Івановна. Ні дочко. Нехай на іменини прийде і сам скаже. Іван Миколайович учитель ґімназиї, чоловік розумний, то з'уміє з татком побалакать, а я тимчасом попробую випитатись. (Пішли).

Ява IV.

З других бокових дверий виходе: Пузирь, Маюфес і Феноген.

Пузирь. Феноген, не знаєш, зібрались економи в конторі?

Феноген. Одного Зеленського бачив. Ох, усердний чоловік, з коня не злазить.

Пузирь. Як що зібрались — клич! (Феноген вийшов. До Маюфеса). Сідайте. (Мовчать). Трудне діло ваше...

трудне. У мене своїх овець 49 тисяч — бою ся що паші не стане.

Маюфес. Деж таки! Оце сказали: паші не стане!... Торік, як я купив у вас для одного німця валахів, памятаєте? — то для прийомки три дни їхали вашою землю... Їхали ми цілий день — чия земля, питаємо? Терентія Гавриловича; на другий день знову питаємо: чия земля? Терентія Гавриловича і тілько на третій день, над вечір, почалась земля Гаврила Афанасьєвича Чобота. Ха! ха! Княжество! Ціле Княжество. Німець, що зо мною їхав, дивував ся, хитав головою, цмокав губами, а на третий день, сміючись сказав: у цього хазяїна більше землї, ніж у нашім герцоґстві, єй Богу, так і сказав. Хе, хе, хе! Та щоб на таких степах не можна було випасти ще 12 тисяч овець?

Пузирь. Та воно можна! А тілько я вам скажу, що крім всього прочого — діло ваше опасне... Я, знаєте, опасаюсь, щоб не було якої біди.

Маюфес. Помилуйте, чого боять ся? Не такі голови це діло обміркували, щоб можна було боятись.

Пузирь. Так то так! А тілько, знаєте, несостоятельність на три міліона, та ще обміркована несостоятельність — рідко кінчаєть ся благополучно!... Щоб, бува, Петро не

вскочив у злосні. А тут і я помагаю, переховую!

Маюфес. Що ви? Сохрани Бог! Не такі люди ведуть і вестимуть діло... Петру Тимофієвичу помагають значні адвокати і самі найбогатші купці, та хазяїни. Я вже був у чотирьох — всі згодились: хто манухвактуру прийме, хто гурти, хто кіньський завод, а з парового млина і винокурні горілку і борошно розвезем скрізь, постройки ж — діло рук чоловічих... хе! хе! хе! Ще й страхову премію візьмем. Не бійтесь, ми хапатись не будемо, а помалу, помалу, все імініє зтаїть тихо, як віск на вогни...

Пузирь. Опасне діло... А почому Петро Тимофієвич думає заплатить кредиторам — не чули?

Маюфес. Копійок по 10, а на худий кінець по 20 копійок.

Пузирь. І Петру Тимофієвичу зо всіми росходами, достанеть ся 2 міліона 400 тисяч.

Маюфес. Ні, так не вийде. Рівно міліон назначено тільки на росплату і на всі росходи — аґентів багато!

Пузирь. Виходить, два міліона чистеньких? І це кругла сума! З нічого два міліона? Капитал! Такого капиталу кредітори не по-

џарують. Найдуть ся завзяті, будуть судить ся, а як діло дійде до суда — тоді погана справа!...

Маюфес. Нікогда!!! Візміть в разсужденіє: вся ця сума розкинеть ся не на бідолах яких, а на московських та лодзїньських фабрикантів, та на всякі банки! Фабриканти та банки розкинуть потері на других, підведуть свої баланси і квіта. Ха, ха! Що їм така сума — виграшка!

Пузирь. Еґе! для багатьох, мовляв, виграшка, а для одного капитал! З миру по нитцї — голому сорочка.

Маюфес. Ха! ха! ха! Істина глубока.

Пузирь. Ну, добре. Я переведу на свої степи 12 тисяч ваших овець до осени, а в осени на салган разом з своїми. Це все добре... А яку-ж я матиму користь за поміч?

Маюфес. От за цим же мене й послано до вас, щоб ви сказали свої умови.

Пузирь. Трудне діло... страшне опасливе діло!... Двадцять процентів з валової виручки. Менше не візьму.

Маюфес. А чом же не з чистої прибилї?

Пизирь. Може хто другий візьме з чистої.

Маюфес. Про других нічого й балакать. Все діло треба вести без документів, на честь! А кому ж повірить: тілько таким

хазяїнам, як ви! Ви не захочете взять чужого?

Пузирь. На віщо мині чуже, коли у мене й свого доволі... Так 20 процентів з валової виручки. Коли согласні, переганяйте овець на мої степи.

Маюфес. Ваше слово для всії околиці закон, і вже коли не можна взять 20 процентів з чистої прибилі, нехай буде з валової виручки. А дозвольте знать: які розходи будете лічить?

Пузирь. Випас, чабани, догляд.

Маюфес. Ваше слово — закон! А на які степи переганять овець?

Пузирь. На суху балку — 3 тисячі, на роздоля — 5 тисяч і на камяний брід — 4 тисячі!

Маюфес. Завтра всї розпорядки зробимо... Терентій Гаврилович, я чоловік бідний, служу і вам і Петру Тимофєєвичу... Самі знаєте... Скілько ваша ласка?

Пузирь. Поки не буде видко мого заробітку, я не можу назначить вам нічого. А в осени, після салганів — я вас не обділю, заплатю по хазяйськи.

Маюфес. Ваше слово — закон; ваша честь — вище всяких векселів і росписок! Надію ся, що не обділите бідного чоловіка!

Прощайте, треба поспішать, щоб не пропустить поїзда.

Пузирь. О, ще поспісте!

Маюфес. А чи на вашім вокзалї можна пообідать?

Пузирь. Я нїгде на вокзалах не обідаю, бо возю свої харчі. Феноген! (Входе Феноген). Чи на нашому вокзалї можна пообідать?

Феноген. Бухвет є.

Маюфес. Треба поспішать, бо їсти хочу, аж шкура болить!

Пузирь. Тут не далеко.

Маюфес. Та мінї не багато й треба: хоч би чарку горілки, та шматок хлїба... Ха! ха! ха! Так, кажете, бухвет є?

Феноген. Є.

Маюфес. Прощайте! (вийшов).

Ява VII.

Феноген і Пузирь.

Пузирь. Всякий чорт сюди прийде голодний! Нема, щоб з собою привіз солонини там, чи що. Нехай не звикають!

Феноген. Це не ресторація, а хазяйський дім!

Пузирь. А він дума постоялий двір. Клич економів.

Феноген. (ідучи). Охо-хо-хо-х.

Пузирь. Чого це ти так тяжко зітхаєш?

Феноген. (махнувши рукою) Та...

Пузирь. Ну, що там, кажи?

Феноген. Зеленський наш дуже стрівожений тим, що ви на нього гніваєтесь... А він чоловік усердний, сімя велика... Жаль мінї його дуже, а коли обидите — то й гріх, він для вас і в огонь і в воду! З коня не злазить цїлий день, побиваєть ся...

Пузирь. Оцього вже я не люблю! Краще ти не мішай ся не в своє дїло...

Феноген. Диви, мішаюсь! Самі питаєте, чого зітхаю? Я й кажу, бо у мене болить, а зовсїм я не мішаюсь! Ви хазяїн, ваше дїло, хоч і без хлїба зоставить вірного слугу.

Пузирь. Ну, ну, годї вже... клич!

Феноген (в двері). Заходьте!

Ява VIII.

Входять: Куртц, Зеленський і Лихтаренко; увійшовши, кланяють ся. Двері на-пів одчинені. Феноген, пропустивши економів, сїдає на стулї, так, що йому все чуть і видно.

Пузирь. Доброго здоровля! Ну, як таки ви, пане Зеленський, і досї не загнуздали Мануйлівських мужиків?! Цеж це видано, щоб на буряках платить робочому по 35 копійок в день! (До Лихтаренка). Порфи-

рій! Почому у тебе в Чагарнику робили і роблять поденно?

Лихтаренко. З початку весни по 15 копійок, потім по 20, тепер, в гарячу пору, по 25, на їх харчах!

Пузирь. Чуєте? І по 25 копійок багато, але всеж таки не 35! Та ще, либонь, ви й харчуєте?

Зеленський. Харчую.

Пузирь. Боже мій! І харчуєте?! То це вийде по 45 копійок. Добре хазяйнуємо! Робочі все заберуть, а нам же що зостанеться, а чим же я буду вам жалування платить? Так не можна, ви не вмієте зробити дешевого робітника!

Зеленський. У нас умови одні, а в Чагарнику, де Лихтаренко — умови другі.

Пузирь. Умови люди роблять.

Зеленський. Околиця до околиці не приходить ся! У Мануйлівці люди більше заживиточні, ніж де: окрім своїх наділів, держать оброчну казенну землю в аренді, артілї почали заводить. А робочий, самі знаєте, тілько там дешевий, де землї нема, де нема за що рук зачепить, де бідність.

Пузирь. Так ви зробіть у Мануйлівці бідність!

Зеленський. Це не од мене залежить.

Пузирь. Вибачайте, пане Зеленський,

це від голови залежить! От побачите що там зробить Лихтаренко. Слухай, Порфирій, я тебе переведу в Мануйлівку, а вас, пане Зеленський, в Чагарник.

Феноген (за дверима). Ох-хо-хо-х!

Зеленський. Помилуйте, за віщо-ж! Я торік чистої прибилі дав 5 тисяч, а цей рік надіюсь...

Пузирь. Порфирій дасть десять тисяч! Ви не умієте з народом, а Порфирій уміє — і дасть десять тисяч — побачите! От що, Порфирій: Мануйлівці запустили недоїмку і не заплатили. Через тиждень, та оброчна земля, що держать в аренді Мануйцівці, отдаєть ся з торгів на новий строк. Треба, щоб казенна земля зосталась за мною, чуєш?

Лихтаренко. Попробую.

Пузирь. Це тобі не борщ, тут пробувать нічого -- треба взять! Ти розумієш? Взять! Казенну оброчну статю взять! Наділи мужицькі на десять літ в аренду — взять! А як мужик зостанеть ся без землї — роби з ним, що хочеш; а поки при землї мужики все одно, що бури, нічого з ним не зробиш!

Зеленський. Я вже пробував...

Пузирь. Ви ніколи не пробуйте, а просто — їжте!

Зеленський. Макуйлівців не вкусиш!

Лихтаренко. Аби зуби.

Пузирь. Правда. Ти вже в Чагарнику взяв крестьянські наділи в аренду, тепер стежка протоптана, опит є, починай і в Мануйлівці.

Зеленський. Дозволяю собі звернуть вашу увагу на те, що у Мануйлівці є такий учитель артїльщик і біля нього чоловіка три з молодих, що через них і Лихтаренко зуби поламає.

Пузирь. Порфирій, настали зуби! Опит є, стежка протоптана, шкварь!

Лихтаренко. Срібними та золотими зубами можна не то Мануйлівку, не то уїзд, а й губернію можна зїсти!

Пузирь. Нам нужен дешевий робітник, розумієте? а без дешевого робітника хазяйство вести — годі! Так ви пане Зеленський, приймайте Чагарник від Лихтаренка, а він прийме Мануйлівку від вас.

Зеленський. Помилуйте, в Чагарнику менше жалуваня, а у мене сімя!

Феноген (за дверима) Ох-хо-хо-х!

Пузирь (глянув на Феногена). Жалування вам буде те саме, що і в Мануйлівці, побачу, як будете справлятись по готовому!

Зеленський. Спасибі!

Пузирь. Та от що: як тільки хліб зні-

мете — триста десятин стерні засієте магаром, бо я купив ще 12 тисяч овець, треба гарно випаси на салган. А ви, Карло Карлович, завтра поїдете в степи на прийомку овець — їх туди приженуть. У вечері я дам вам наряд.

Куртц. Еті да, ет н'еті... У нас 40 тисяч овса, а ще 12 тисячов купіл, нужен другий помошник, без другий помошник — не можно.

Пузирь. Обійдеть ся, чабани надежні.

Куртц. Еті — нєт! Чабан — Цкелей кричал, а шахмейстер голова, еті — да!

Пузирь. Для овець доволї вашої голови!

Куртц. Одна голова на 52 тисячов овса — есі нєт, еті нікаґда.

Пузирь. Доволї. За те я в осени вашу голову оливою гарно помастю.

Куртц. Ха! ха! ха! Олифа, еті да! Корошо!... — а только помошник нужно.

Пузирь. Обійдетесь! А старшого чабана, Клима, виженіть зараз!

Куртц. Зашем, еті — да! Корошій чабан гнать? Собаку корошого гнать, еті — нєт!

Пузирь. Він мошенник!

Куртц. Клим?! Еті — нєт! Еті нікаґда!

Пузирь. Мінї відомо, що як здавали дві тисячі валахів Крячковському, він за де-

сять карбованців додав йому 20 валахів лишніх.

Куртц. Еті — да? Еті — нєт!... Еті нікагда! Помилял ся — можна, проскакував — можна, а за дєнґі — еті нікаґда!

Пузирь. А я вам кажу продав! Вигнать! Міні нужні люди надежні, чесні, а як ви станете самі виправлять мошеників, то мене обберуть, як липку. Вигнать! Я йому вірив, а він он який!

Куртц. Еті — да?... Еті — нєт! Еті нікаґда! Я будєт узнавал! Шєсний шабан еті паскудсто. (Вийшов).

Пузирь. Ідіть з Богом! (Всі кланяють ся і виходять. Пропустивши їх, входе Феноген).

Ява IX.

Феноген і Пузирь.

(Феноген зачиняє двері, стає на коліна перед Пузирем і цілує його в руку.

Пузирь. Що це?

Феноген. Я вже знаю! Ви не скривдили чоловіка і Господь вас наградить! Перше діло — справедливість!

Пузирь. Та кого ж я обижав коли?

Феноген. Ніколи, ніколи! За те й вам Господь дає? А вас обкрадають.

Пузирь. Де ж ти візьмеш чесних людий?!

Феноген. От, Клима ви вигнали, бо я дознав ся за валахів і сказав, а тепер я вам скажу, що Лихтаренко...

Пузирь. Що Лихтаренко?!...

Феноген. Дивить ся крізь пальці, не глядить — от що? Та й сам руки вмокає! Як здавали пшеницю, так його поміщник, Зозуля — десять лантухів скинув у жида Хаскеля, що хліб скуповує і має на містечку маґазин.

Пузирь. Це так.

Феноген. Мінї сам підводчик розказував, жаль тілько, що я забув його імя... Та Лихтаренко певно знає все.

Пузирь. Спасибі тобі, Феноген! Ти один у мене вірний слуга! Кругом крадуть і крадуть. Вели, щоб вернули Лихтаренка. (Феноген одчиняє двері, а на зустріч йому Куртц).

Феноген (до Пузиря) Карло Карлович!

Пузирь. Нехай іде. (Феноген, пропустивши Куртца, вийшов).

Ява Х.

Куртц і Пузирь.

Куртц. Так бить не должно Еті нікаґда!

Пузирь. В чім діло?

Куртц. Зічас справка дєлал: у меня і у конторовських книгах 3,040 валахів — еті да?

Пузирь. Так.

Куртц. Дві тисячі продавал, — еті да?

Пузирь. Так.

Куртц. У меня 1,040 в руках. Знайшіт еті — нєт, еті — нікаґда, Клим шесний шабан, прогайнять нельзя, еті — паскудство!

Пузирь. А ви лічили тих валахів, що зостались, почім ви знаєте, що вони всї цілі?

Куртц. Еті — да! Я атвєчайт!

Пузирь. То друга річ: не стане, то ви заплатите.

Куртц. Я заплатиль?!... Еті — нікаґда! клим шесний шабан, еті — да! а язик, еті — фе!

Пузирь. Який язик?

Куртц (показує свій язик). Еті — еті — да! Язик работай — еті — да! Ухо слухай, а голова нє розсудов?... Так бить нє должно! Нє надо слишил, а надо відєл, еті — да!

Пузирь. Ну, годі, ідіть собі, Карло Карлович, і заспокойтесь. Нехай вже Клим зостаєть ся.

Куртц. Еті — да! Клим — нєт, Карл Куртц — нєт! Куртц всї знайт еті — да! Спецалїста мєсто скрозь находіл!

Пузирь. Ну, годї вже!

Куртц. Так бить нє должно! (Стає серед сцени і показує язик). Язик еті фі! Еті паскудство! (Вийшов).

Ява XI.

Феноген і Пузирь, а потім Лихтаренко.

Пузирь (до Феногена). Ну, що ти скажеш?

Феноген. Карло краде, а Клим помагає.

Пузирь. Та всї крадуть, що й казать кругом крадуть.

Феноген. Та ще ви Карла боїтесь, от він і верховодить.

Пузирь. А де ти його візьмеш, такого шахмейстра?

Феноген. Ну, то нехай краде?

Пузирь. Чого ж нехай? Треба слїдкувать. От Карло поїде на прийомку, а ти, Феноген, шатнись по отарах на провірку. (Входе Лихтаренко). Що ж це Пор-

фирій, у тебе крали пшеницю, як возили на вокзал?

Лихтаренко. Може. Сто тисяч пудів пшениці здавали, 200 підвід возило, може хто й вкрав.

Пузирь. Цілий віз пшениці твій помішник Зозуля зсипав у Хаскеля.

Лихтаренко. Деж-таки! Лантух-два, то може; а віз — то брехня! Не вірте!

Пузирь. А чого ж ти дивив ся?

Лихтаренко. Щоб не крали!... І на вокзалі здано сто тисяч пудів — вірно!

Пузирь. То лишню наважили в амбарі?!

Лихтаренко. Може який лантух, або два — то буває, де ж ви бачили, щоб у великій економії ніхто нічого не вкрав. Та хоч би у мене сто очий було, то й не встережеш!

Пузирь. Так по твойому нехай крадуть?

Лихтаренко. Я цього не кажу — всі крадуть по свойому, та без того і не можна, Терентій Гаврилович! І розсиплеть ся, і загубить ся і вкрадуть, яку малезну...

Пузирь. З тобою сам чорт не зговорить. Я тобі образи, а ти мінї лубя! То нехай крадуть, питаю тебе? Завіщо ж я тобі жалування платю?

Лихтаренко. А за тих сто тисяч пу-

дів пшениці, що я здав на вокзалі, а ви гроші взяли!

Пузирь. Тьфу на твою голову! Чи ти одурів, чи чорт тебе напав?

Лихтаренко. Терентій Гаврилович, ви тілько не гнівайтесь, а розсудіть гарненько. Будемо так говорить: ви мінї дасте великий шматок сала, щоб я його одніс у комору! Я візьму те сало голими руками і однесу сало в комору і покладу: сало ваше ціле, а тим жиром, що у мене на руках зостало ся, я помастю голову — яка ж вам від цього шкода?

Пузирь. Іди собі к чорту, бо ти наважив ся мене гнївить!

Лихтаренко. Щасливі оставайтесь! (Іде).

Пузирь. А Зозулю зараз розщитать! Хатнього злодія не встережеш ся! Сьогоднї він тілько голову помастить, а завтра чоботи, а після завтра й сало візьме!

Лихтаренко. Воля ваша. (Пішов).

Ява XII.

Пузирь і Феноген.

Феноген. От чоловік! І риби наловить і ніг не замоче!

Пузирь. Я знаю, що він більше всїх краде, та за те і мінї велику користь дає!

Феноген. Ось ґазети і листи з вокзала привезли.

Пузирь (бере листи). Поклади ґазети на столї, у вечері Соня прочитає. (Чита лист). Феноген, ти знаєш Чоботового сина, Василя!

Феноген. Бачив. Бова Королевич!

Пузирь. Старий просить дозволу сватать Соню.

Феноген. Перше спитайте Соню.

Пузирь. Що ти мелеш, з якої речі? Сам кажеш, Бова Королевич, до того один у батька, а батько хазяїн на всю округу... Якого ж ій жениха?!

Феноген. А може у неї є на прикметї!

Пузирь. Пройдисьвіт! Так буде, як я хочу!

Ой, це вам не Катя, та мовчала до смерти, а соня...

Пузирь. Ет, дурощі! (Читає) Феногенушка! (Встає). Знай наших! Получив орден Станїслава 2-ой степени на шию — а?

Феноген. (Цїлує його в руку). Слава Богу! (Витирає сльози). Покійний батюшка парадуєть ся на тому сьвітї!

Пузирь. Не дурно пожертвував на приют. В осени поїдемо на засїданіє в земский банк — нехай всї ті, що сьміяли ся з мого кожуха, — губи кусають!

Феноген. Так ви зробіть собі, Терентій Гаврилович, нову хорошу шубу і хороший сіртук, бо орден буде у вас на шиї, а кожух зверху, то нас знову швейцар виганяти ме з прихожої, як торік виганяв.

Пузирь. Я розхрістаюсь, як будемо входить: тілько на поріз, а йому перед самим носом, блис — орден! Ну, тай швейцар менє тепер пізнає! Дав ся я йому в знаки: памятаєш, як молив потім, щоб я його простив — у руки цілував, навколішки ставав!

Феноген. Перше опаскудив, на сьміх усім кинув, а потім просив... Такого хазяїна виганяв з прихожої, принявши за старця, а все через кожух. Старий він, 30 літ носите, дуже торохтить і сильно лоєм тхне.

Пузирь. Ну, гаразд. По случаю ордена зроблю шубу з лисичого хутра.

Феноген. Єнот краще!

Пузирь. Ну, єнот!... Хтось стука!

Феноген. (Одчиняє двері). Петро Петрович!

Пузирь. Милости просимо! (Входе Золотницький).

Ява XIII.

Феноген, Золотницький і Пузирь;
(Феноген цілує Золотницького в руку).

Золотницький. Здоров, здоров, Феноген! А ти, крез як поживаєш?

Пузирь. Вашими молитвами. (Чоломкають ся). Хоч і не такий кремезний, як вам здаєть ся.

Золотницький. Не кремезний, а крез! і все в тім же халаті! Пора тобі його скинуть.

Пузирь (сьмієть ся). По домашньому, по хазяйськи!

Золотницький. Давно я тебе не бачив! Що ж багато ще купив землї?

Пузирь. Нема підхадящої!

Золотницький. Все скупив?

Пузирь. Нї, ще не все! Може продаєте Капустяне?

Золотницький. Дай віка дожить, не виганяй ти мене з Капустяного! Потамственних обивателїв і так не богато в околиці осталось, все нові хазяїни захопили, а ти вже й на мене зуби гостриш. Успієш ще захватить і Капустяне і Миролюбівку.

Пузирь. Нї, мабуть не доживу до того часу!... А скільки б ви, справдї, взяли за Капустяне? Я не купую, я тілько так цїкавлюсь!

Золотницький. Прицїняєш ся на всякий случай. Ха, ха, ха!... Два мілїони! А? не по зубах?

Пузирь. Продавайте, то й побачите, чи по зубах чи нї!

Золотницький. Не можна разом все ковтнуть — підожди трохи! От я строю сахарний завод, завод лопне — Капустяне твоє! Ха! ха! ха! Слухай, поки там що: приставай у кампанію, три чоловіка уже єсть, давай чотириста тисяч — будеш четвертий і поставим в Капустянім сахарний завод!

Пузирь. Не моє рукомисло! Я цього діла не знаю, а коли не знаєш броду — не лізь прожогом у воду! Ставте самі, а мині дасте 100 тисяч авансу, то я вам на увесь завод постачу буряка, як тепер постачаю на кульпинський завод!

Золотницький. А ти все-таки обдумай. Буряки, буряка́ми, а прибиль від завода само собою. От поїдемо зараз у город, там тобі все викладуть, як на долоні і ти побачиш, що діло користне. Завідський промисл велика річ!

Пузирь. Я ще до цього не дійшов!

Золотницький. Пора вже. Поїдемо зараз у город, я тебе ознакомлю з ділом, а ти, прислухавшись, обдумаєш.

Пузирь. Це можна. До речі, мині треба орден получить.

Золотницький. Який?

Пузирь. Станіслава 2-ой степені на шию!

Золотницький. В такім разї шампанського став!

Пузирь. А де я його вам візьму?

Золотницький. Так у городї поставиш, там найдем.

Пузирь. Та, може, я ще і не поїду, бо дїла у мене дома є й трохи таки не здужаю.

Золотницький. Уже злякав ся, що шампанського треба ставить. Ну я сам поставлю; а тим часом давай чого-не-будь попоїсти, бо ти не догадаєш ся нагодувать, а я голодний.

Пузирь. Зараз будемо обідать. Тілько вибачайте — у мене фрикасе нема, а по хазяйски: солонина до хріну, борщ, заварювана каша до сала, та пиріг може є з яблок.

Золотницький. Чудово! Аж слинца котить ся! Слухай, ти ж здаєть єя земский гласний?

Пузирь. Торік вибрали. Тільки я ще нї разу не був. (Сьмієть ся).

Золотницький. Нїчим хвастать; це тобі не робе чести. От поїдемо, так будеш і на собранїї — завтра почнуть ся; на черзї важне питанє: продовольствіє голодного люду, до урожаю.

Пузирь. Це до мене не тичить ся. Це химера! Голодних буде тим більше, чим більше голодним помагать. Он у мене робочим

поденним пгатять 35 коп. Нехай голодні ідуть до мене по 15 коп. на робору.

Золотницький. Діло. От ми це саме скажем на собранії і тобі привезуть тисяч двадцять робочих.

Пузирь. То вони мінї й голову обїдять!

Золотницький. Ото-то-бо-й є! Виходить, треба щось инче придумать, треба обсудить, душею увійти в становище голодних, не дать їм загинуть, не дать розповсюднитись цинготній болїзни.

Пузирь. Це не моє діло!

Золотницький. Як?

Пузирь. Чудні люди! Голодних годуй, хворих лїчи, школи заводь, памятники якісь став!... Повигадують собі ярма на шию і носять ся з ними, а вони їх мулять, а вони їм кишені продирають. Чудні люди!

Золотницький. Які памятники? Не розумію. При чому тут памятники?!

Пузирь. Не розумієте? Так от поки ще до обіда, прочитайте оцей лист. (Дає лист).

Золотницький (читає). „В Полтаві дозволено поставить памятник першому українському поетови Івану Петровичу Котляревському. На цей памятник гроші збирають формально в Полтавщині, але приватно

можна жертвувать з-відусіль. В числі жертвувателів і досі вашого імени нема, але це певно від того, що ви не знаєте про таке благородне діло. Так от я і оповіщаю вас про це, щоб доставить вам приятність, разом з другими земляками, пожертвовать на памятник поета. Гроші висилають ся полтавському голові. Готовий до послуги — Храменко". (Прочитавши, дивить ся на Пузиря і говоре). Ну?

Пузирь. І я кажу — ну?... Чого їм треба?

Золотницький. Ти хто такий? Малороссіянин?

Пузирь. Не криюсь. Прирожденний хохол!

Золотницький. Так от і пожертвуй на памятниа народного поета.

Пузирь. З якої речі? Я жертвую на приюти...

Золотницький. Ждучи награди?

Пузирь. Не криюсь. А Котляревський мині без надобности!

Золотницький. І як тобі не сором отаке говорить? Такий хазяїн, такий значний обиватель, ще й кавалєр, а говориш, як дикий, неосьвічений мужик: „Котляревський мині без надобности!" Противно й слухать! Поети єсть сіль землї, гордість і слава того

народа, серед котрого з'явились; вони служать вищим ідеалам, вони піднімають народний культ... Всі народи своїх поетів шанують, почитають і ставлять їм памятники!!!

Пузирь. То, виходить, ви пожертвуєте?

Золотницький. А як же! Завтра вишлю 300 рублїв!

Пузирь. Ну й буде з них, а від мене не поживлять ся! (Входе дївчина).

Дївчина. Пожалуйте обідать!

Золотницький. Прощай!

Пузирь, А обідать?

Золотницький. Обідать у такого хазяїна важко, тут і кусок в горло не полїзе. До земських дїл тобі нема дїла, луччих людий свого краю ти не знаєш, знать не хочеш і не цїниш — я соромлюсь сидїть поруч з тобою за столом!

Пузирь. Та чого ви так ображаєтесь за того Котляревського, хіба він вам брат, чи сват?!

Золотницький. Ах ти нещасна, безводна хмара! І прожене тебе вітер над рідною землею і розвіє, не проливши нї краплї цїлющої води на рідні ниви, де при таких хазяїнах засохне наука, поезія і благо народа!

Пузирь. Та це ви щось таке говорите, що я не розумію. Милости просію обідать!

З о л о т н и ц ь к и й. Ні, поки не даси мині слова, що поїдеш в земське собраніє і пошлеш гроші на памятник Котляревському, доти не сяду з тобою за стіл!

П у з и р ь. Та вже для вас: і поїду й пошлю! (Б е р е й о г о п і д р у к у). Не робіть же мині безчестя! (В е д е й о г о).

З о л о т н и ц ь к и й. Ах ти... хазяїн, та й більш нічого!

ЗАВІСА.

Дїя II.

Сад, ґанок, клумби, ослони.

Ява I.

На сцені нема нікого. По хвили за сценою чуть голоси: „Ми не собаки — і собак краще годують! Може хазяїн і не знає!“ (Виходить юрба робочих).

Петро. Ходім до хазяїна, нехай побаче, яким хлїбом нас годує Лихтаренко. А ось і борщ — голощак! (Показує глечик).

Демян. Нічого не поможе! Краще знімемось отак, як єсть, усї й другі за нами, та ноги на плечі й гайда!

Петро. Не вигадуй! Ніхто не прийме на роботу, а тимчасом Лихтаренко приведе нас сюди силою.

Демян. Так ми знову покинемо!

Петро. Тоді посадять! І ми тілько літо прогайнуємо! Ні. Будем скаржитись. Коли хазяїн нічого не зробе, поїдем до началь-

ства. Я ходи знаю. Торік у Чобота було теж саме.

Демян. Ну і що ж, помогло?

Петро. А всеж таки у борщ почали кришить картоплю, а борошно для хліба сіяли на густїще сито, і краще випікали.

Демян. Поки обробились, а після Семена так почали годувать, та морить роботою, що ми покидали заслужені гроші та й повтїкали, а він тодї й не скаржив ся, бо йому ковінька на руку: мед собі зоставив, а бжіл викурив з улика. Тїкаймо краще, поки ще скрізь робота є.

Ява II.

Ті-ж і Феноген (на ґанку).

Феноген. Що за ґвалт, чого вам ідоли треба?

Демян (з гурту). Сам ти ідол!

Феноген. А ну вийди сюди, хто-то сьміливий обзивати ся?

Демян (з гурту). Вчені. Зачинщика хочеш? А дулю? Краще ти йди в гущу, то може розмякнеш.

Петро (до гурту). Та цитьте!... Діло є до хазяїна. Викличте хазяїна.

Феноген. Що за бунт, чого вам треба?

Всї. Хазяїна!

Феноген. Та не кричіть так, бодай вам заціпило! Хазяїн в городї.

Петро. Ну, то хазяйка може є?

Феноген. Хазяйка у вас на кухни є.

Петро. Нам панї-хазяйку викличте.

Феноген. А бодай ви не діждали, щоб я для вас панї-хазяйку трівожив, вони у нас хворі.

Демян (з гурту). Бреше, старий пес!

Феноген. Щастя твоє, що я не чую добре, що ти там варнякаєш?

Демян (з гурту). Бодай же тобі так заклало, щоб ти й зозулї не почув!

Феноген. Виходь сюди! Виходь! Я тобі покажу, як такі слова говорить...

Петро. Які слова? то вам почулось, ви ж глухі дядюшка?

Демян (з гурту). Глухий, як дай, а на — він добре чує!

Феноген. Гайда на роботу!

Всї. Хазяйку давай!!

Ява III.

Ті-ж, Марія Івановна і Соня.

Марія Івановна. Що тут таке?

Феноген. Бунт! Гей, Харитон, махай за Лихтаренком!

Петро. Цитьте всї! (Виходе вперед). Нїякого бунту, панї-хазяйко, ми не робимо, а тільки просьба до хазяїна, а як хазяїна нема то до вас. Ґляньте, яким хлїбом нас годують, гляньте, який борщ нам дають!

Соня (взявши хлїб). Боже мій! Мамо, невже це хлїб? і такий хлїб у нас люде їдять?

Марія Івановна. Я не знаю, доню, перший раз бачу. Мінї до цього нема дїла!

Петро. Зглянь тесь панї і панно! Хіба це хлїб? Це потембос! Пополам з половою, поки сьвіжий, то такий глевкий, що тільки коники лїпить, в горло не лїзе, залїпляє пельку; а зачерствіє, тодї такий твердий, як цегла — і собака не вкусе.

Демян. Таким хлїбом можна з пушкимаркели стрілять у неприятеля!

Соня. Мамо!

Марія Івановна. Я не знаю...

Соня (до Феногена). І ви, Феноген, не знаєте і нїхто не знає? Чого ж ви мовчите?

Феноген. Це не ваше дїло, Софіє Терентьєвно!

Соня. Як не моє дїло? Як ви сьмієте так казать? У мене все тїло трусить ся від жаху, що у нас таким хлїбом годують людий; може й тато не знає, а на нього будуть

говорить, що велить таким хлїбом годувать робочих; зараз мінї йдїть і велїть, щоб хлїб був хороший. Я сама буду ходить на кухню... Я не знаю, як його зробить, щоб він був добрий, але я роспитаю, навчу ся, я не дозволю, щоб так людий у нас годували!!!

Всї. Спасибі вам, панночко!

Петро. Пошли вам Боже щастя, що ви заступаєтесь за нас. А ось борщ, гляньте: сирівець зварять, посолять, замнуть пшоном — і готово! А нї бурячка, а нї картоплї в ньому нема.

Соня. Я все зроблю, щоб вас годувати краще!

Всї. Спасибі! (Ідуть; з гурту: „Добра душа, а старий чорт язика прикусив". (Вийшли).

Ява IV.

Феноген, Марія Івановна і Соня.

Соня (до Феногена). Зараз прикажіть, щоб на завтра і хлїб був хороший.... Мамо, що йому треба, щоб він був хороший?

Марія Івановна. Треба сїять Це несїяний і зерно було нечисте.

Соня (до Феногена). Щоб чистили, щоб сїяли і в борщ щоб картоплю і буряки клали!

Феноген. Як тато приїде, то ви йому скажете, я не сьмію перемінять його приказу.

Соня. Неправда, неправда! Я не вірю, щоб тато приказував так людий годувати! Мамо! Скажіть ви своє слово!

Марія Івановна. Я не знаю, дочко, я до економії не мішаюсь.

Соня. Мамо, голубко, треба мішатись, бо люди нас прокленуть! У нас стілько всякого хліба, як води в морі і весь хліб люди заробляють, вони повинні їсти за свою працю найкращий хліб! Аджеж так мамо?!

Марія Івановна. Так, дочко, тілько я не знаю... А от і тато приїхав!

Феноген (про себе). От він тобі, щеня, покаже хліб! (Іде назустріч).

Ява V.

(Пузирь несе покупку. Феноген, поцїлувавши його в руку, бере покупку. У Пузиря борода підстрижена і видно на шиї орден).

Марія Івановна. Не говори, дочко, про хліб, може тато з дороги гнівний, а ми виберем час і скажем йому.

Соня. Не можу, мамо, ждать! Треба зараз говорить, щоб люди завтра їли і добрий хліб і кращий борщ!

Пузирь. Здорові були! Грієтесь на сонечку, ну й я посидю з вами!

Соня (цілує його в руку). Як вам їздилось, таточку?

Пузирь. Нічого, добре.

Марія Івановна. Бороду підрізав, чи що?

Соня. І справді... Для чого ви, таточку, підрізали бороду?

Пузирь. Для чого підрізав? Ха! ха! ха! Хиба ви нічого не бачите?

Соня і Марія Івановна. Ні, нічого!

Пузирь. От сліпі! Так гляньте сюди! (Показує на шию). Що це?

Марія Івановна. Хрест!

Пузирь. Хрест! Та який хрест?

Соня. Орден..

Пузирь. Станислава 2-ой степени на шию!

Феноген (підходе). Дозвольте поцілувать!

Пузирь. Цілуй! (Феноген цілує орден). Получив награду за приют.

Марія Івановна і Соня. Поздравляємо, поздравляємо! (Цілують).

Марія Івановна. А все ж таки я не розумію: для чого ти бороду попортив?

Пузирь. Ніколи ти не догадаєш ся,

все тобі треба в рот покласти. Орден на шию — розумієш?

Марія Івановна. Розумію і бачу, що на шиї...

Пузирь. Тепер і ти бачиш і всяке побачить, що на шиї орден; а як була довга борода, то закривала і ніхто-б не побачив! Для чого-ж його носить, коли його не видко? Прийшло ся підрізать трохи бороду. Розумієш?

Марія Івановна. Тепер розумію, щоб видко було орден!

Пузирь. Так. Ну, а як вам здаєть ся: личить мінї орден?

Марія Івановна. Боже, як гарно: зовсім другий чоловік!

Феноген. Так начеісправник!

Пузирь. Ха! ха! ха! О, я її забув (показує пакунки). Це тобі, доню, на плаття купив. Будучи оце в городї, зайшов по дїлу в магазин до Петра Тимофієвича... От де торговля, так торговля: людий, людий — протиснутись не можна... пять мaґaзинів, гуртовий склад — і скрізь повно купця.

Марія Івановна. Щасливий Петька!

Пузирь. Еге... І в магазинї зустрів ся я, знаєте, ненароком, з начальницею ґімназиї, купувала своїй дочцї плаття і причепила са,

щоб і я тобі купив такого самого. Якесь дуже новомодне, каже, розхватають, а я, каже, хочу, щоб у Сонїчки було таке саме плаття! Вона тебе дуже любить. Найкраща і найрозумнійша, каже, моя воспитаниця:

Марія Івановна. А як же не краща, коли по скінченню дали золоту медаль!

Пузирь. Петрушка! (Входе хлопець). Візьми і віднеси в кімнату. Ми потім роздивимось. (Хлопець бере у Феногена покупку і пальто та й несе у хату).

Соня. Спасибі, тату! (Цілує його).

Пузирь (Гладить її по голові). Розумна головка!... Ну, що-ж тут нового.

Феноген. Все благополучно.

Пузирь. Слава Богу!

Соня. Ні, тату, не все благополучно!

Пузирь. А що ж тут сталось?

Соня (подає йому хліб). Гляньте!

Пузирь. (Розглядає). Хліб!

Соня. І таким хлібом, тату, у нас робочих годують!

Пузирь. Скрізь у хазяйнів, по всїх ікономіях, дочко, однаковий — оттакий, як бачиш!

Соня. Нехай другі годують, чим хотять! Це не може буть для нас зразком! Таким хлїбом гріх годувать людий, тату!

Пузирь. Робочого чоловіка не можна, моя дитино, нагодувать инчим, біліщим хлїбом: він буде раз-у-раз голодний. Робочий чоловік, мужик, не любить білого хліба, бо він і не смашний і не тревний. Оце самий настоящий хліб для робочих! Питательний, як кажуть лікарі!

Соня. Та це не хліб, тату, це кірпич!*).

Пузирь. Бог зна що вигадуєш! Якого-ж ще хліба треба? (Хоче одламать — не ламаєть ся, хоче одкусить — не вкусе).

Соня. Бачите: ні вламать ні вкусить!

Пузирь. Треба розмочить!

Соня. Тату, мій лебедику, не дозволяйте людий годувать таким хлїбом. Не дурно казали в ґімназиї, що у нас людий годують гірше ніж свиний; насьміхались, я плакала і запевняла, що то неправда, а тепер сама бачу, і вся моя душа тремтить! Тату, рідний мій, коли ви любите мене, шануєте себе, то веліть зараз, щоб людий краще харчували! А поки я буду знать і бачить, що у нас така неправда до людий, що вас скрізь судять, проклинають, мінї ніщо не буде мило, житя моє буде каторгою!!

---

*) Кірпич не єсть цегла, а сухий кізяк, котрим топлять у Херсонщинї печі.

Пузирь. Ну, годї, годї! Заспокой ся. Я звелю, щоб харчі були кращі. Іди проходись по садочку заспокой ся, заспокой ся! Стара, йдїть у двбх... (Соня і Марія Івановна пішли в полїсадник і зникли в саду).

Ява VI.

Пузирь і Феноген.

Феноген. Поки ще казенного назначать, а ми вже діждали ся свого інспектора... Біда!

Пузирь. Лихтаренко таки дуже вигадує на хлїбови. По відомости, певно, показує чистий, а дає — бач який. Справдї не вкусиш! Та й не час тепер таким хлїбом годувать: ще покидають робочі, возись тодї з ними, а пора наступає гаряча. Скажи йому, що такий хліб можна давать тільки з 1-шого сентября, як обробимось: тодї половина строкових не видерже, повтїкає, а жалування зостанеть ся в кишени... Отак, скажи йому, розумні хазяїни роблять! Перекажи зараз Лихтаренкови, щоб такий хлїб давав тодї, як доробимось, а тепер нехай годує краще і в борщ картоплю нехай дає. Розтрівожили менї дитину!...

Феноген. Ага! А я казав: Соня це вам не Катя! Та мовчала до смерти, а цю не переможеш, що захоче, те й зробе!

Пузирь. У мене вдалась.

Феноген. Ні, не те... ґімназія, золота мендаль... От і вийшов інспектор!

Пузирь. Ну, нічого бурчать! Роби, що велю!

Феноген. З такого нічого зробиш. Не піде вона за Чобота, а піде за кого схоче.

Пузирь. Не твоє діло!

Феноген (ідучи). Ґімназия, золота мендаль — от і діждались, нажили інспектора!

Ява VII.

Пузирь (сам).

Нема вже у мене того духу, що колись: постарів, полохливий став. От приняв від Петьки Михайлова 12 тисяч овець, в осени чистої прибилї двадцять тисяч, а трівожусь. Нема — нема тай подумаю: а що як Петька вскочить у злосні! Не такий же й Петро, щоб ускочить, — це ідол в комерциї а трівожусь... Постарів, полохливий став!... Перше йшов за баришами на осліп, штурмом кришив на право і на ліво, плював на все і знать не хотїв людського поговору, а тепер такий пустяк — трівожить! Знову дочка тілько сказала, що над нею сьміяли ся в ґімназиї і мене аж у

серце кольнуло. Люди знають про мене більш, ніж я думав... Натурально: тоді з степу не вилазив, а тепер почав між люди виходить і треба оглядатись: що люди скажуть. І без людий погано і з людьми погано... Не можна инакше: (помацав орден) кавалєр! (Пішов).

Ява VIII.

В полїсаднику показують ся Марія Івановна і Соня. Соня з лїйкою.

Соня. Я заспокоїлась, мамо; буду поливать квітки, полоть грядочки, а ви йдіть — одпочиньте.

Марія Івановна. Дитино моя кохана! Від розмови з тобою я бадьорнїща стала, ніж з ранку. Ти така сьмілива, така розумна, та так ґарно ґовориш, що я, слухаючи тебе, молодію. І я така була доню, не думай собі! А життя, знаєш, по малу перекрутило! Ми були так собі хазяїни, з середнїм достатком, а тепер — де воно й набралось? Правда, 35 літ працювали, сильно працювали. Ми, дочко, ніколи не знали — що можна, а чого не можна; аби бариш, то все можна! А от ти инакше дивиш ся... може й твоя правда! Піду ж я справді, поки до обіда — де-що перегляну, (пішла) поштопаю, полатаю.

Ява IX.

Соня (сама).

Боже, як важко було на души! А от тілько перший ступінь зробила і легко стало, мов крила виросли! Тепер буду слідковать, буду на кухню ходить, буду з татком скрізь їздить, щоб усе бачить, щоб усе знать — як воно робить ся... Таке велике хазяйство і все мінї достанеть ся одній, а я не знаю нічого, не знаю де тут зло і не можу нічого зробить доброго... Ой, Боже мій! Це-ж Іван Миколаєвич!

Ява X.

Соня і Калинович.

Соня. Іван Миколаєвич! От спасибі! Яким вітром?

Калинович. Південним, теплим! Доброго здоровля, та Боже поможи!

Соня. Спасибі! Сьогодня табель, здаєть ся?

Калинович. І празник для мого серця! Як же поживаєте, селська обивателько? (Сїдають на ослін).

Соня. Ох, не питайте! Тяжко було через те, що не знала, що робить і як робить.. І тілько сьогодня випадково наскочила на стежку і стало радісно! Тепер радість моя

ще виросла стократ, бо і можу з вами поділитись своєю радістю.

Калинович. І я радію, що бачу вас в такім яснім настрою. Ну, а після цеї передмови розкажіть, яке ви найшли тут діло?

Соня. Знаєте, Іван Миколайович, я задихалась перед цим великим хазяйським колесом; воно так страшно гуде і так прудко крутить ся, що мимо мене пролітали, мов у сні, самі тяжкі вражіня і я навіть не могла розібратись ні в чім, а тільки серцем чула, що тут навкруги мене робить ся неправда, зло; а поправить, зупинить зло — не сила, бо нічого добре не розумію! Тепер попала на стежку. І от перше всього взяла собі задачу: слідкувать, щоб добре робочих харчували, а там, далї, я увійду і в саму суть!

Калинович. І суть задавить вас! Вона далеко страшнійша, ніж те невидеме колесо, що так лякало вас! Скажу вам, що тепер єсть інтеліґентні, чесні хазяїни, сильні духом, котрі борють ся з старою закваскою в хазяйстві, бажаючи постановити правдиві відносини між хазяїном і робітником, але не знаю, чи їм це удасть ся! Таких борців ще мало — правда, тільки не вам ряди їх поповнять!... Бог з ним, з хазяйством: трудно там правду насадить, де з поконвіку у корені лежить неправда! Краще ходім поруч зо

мною на користну працю в школї. Правда що й там трудно теж, а все-ж таки ми труднощі переборем — на те є биті шляхи — і будемо між молоддю насаждать ідеали кращого життя! Будущина в руках нового поколїння, і чим більше вийде з школи людий з чесним і правдивим поглядом на свої обовязки перед спільною громадою, тим скорійше виросте серед людий найбільша сума справедливости!... Простїть мене, Софіє Терентієвно: я забув, що ви вже не воспитаниця, і читаю вам лекциї...

Соня. О, ви воскрешаєте у моїй памяти дни першого знакомства... Я прийняла всї ваші ідеали і жажду, і шукаю — де мінї їх до житя прикласти... А от і шлях ви показали і поведете слїпу...

Калинович. А поки ми підемо своїм шляхом, добре і те, що ви задумали робити. Тілько я не думаю, щоб вам це удалось. Тато не привик до тих ідеалів, які ви будете йому у вічі тикать; у вас що хвилини буде непорозуміння, сварка... Ну, що робить? це переходний ступінь; ви-ж певно казали татови й мамі про наше власне діло? що вони?

Соня. Мама зна і рада, а татови ще не казали. На татові іменини ви приїдете і самі побалакаєте. Та ще захопіть Золотницького, тато буде рад. Петро Петрович має на

тата вплив... А тілько ви не бійтесь нічого: я вас не зрадю — от моя рука!

Калинович (цілує руку). Рука сильна і опертись на неї можна. А як тато не зго-дить ся?

Соня. Тоді я приїду в город і ми повінчаємось, тай годі!

Калинович. Браво, рішеніє радикальне!

Соня. Ходім же поки що у хату. Я вам заграю, а ви засьпіваєте, а тато любе сьпів.

Калинович. Ходім. (Ідуть). Я буду так сьпівать, щоб ти... щоб ви...

Соня. Ну, ну вже не поправляй ся, говори „ти“, для мене це приятно.

Калинович. Щоб ти у кожній ноті чула моє до тебе щире кохання!...

Соня. Отак саме і я буду акомпанїювать. А старі наші будуть таять! Музика до всякого серця і до всякої душі однаково говорить своїм улесливим, чарівним язиком! (Пішли).

Ява XI.

Лихтаренко і Феноген (за сценою).

Феноген. Ой-ой-ой!

Лихтаренко. Ой-ой-ой! (Вийшли).

Феноген. Я вас не боюся!

Лихтаренко. І я вас не злякаюсь!

Феноген. Побачимо!

Лихтаренко. Побачимо!

Феноген. Що ви мінї можете зробить?

Лихтаренко. А ви мінї що? Я не Зеленський.

Феноген. Я? Ха! Я дещо знаю. Скажу — і полетиш!

Лихтаренко. І я дещо знаю. Скажу — і зостанусь, а Феногенови в потилицю!

Феноген. Ти про мене нїчого не знаєш худого.

Лихтаренко. І ти про мене нїчого не знаєш.

Феноген. А за буряки!

Лихтаренко. А за валахи?

Феноген. Що — за валахи? Що? Ну, скажи!

Лихтаренко. Перше скажи за буряки, а я починать не хочу.

Феноген. А хто при здачі буряків взяв з завода 500 карбованців?

Лихтаренко. Я взяв. Та не докажеш, не в ті взувся! А ти взяв за валахи з купця по гривенику від валаха — 200-ти руб... і я докажу, бо маю лист від Крачковського!

Феноген. Я не брав — він сам дав,

Лихтаренко. Еге! Не вмер Данило, та болячка вдавила! Слухайте, Феноген Петрович! Ви не сваріть ся зо мною, бо наскочила коса на камінь. Я не з тих, що боять ся. Ні! Так і знайте. Беріть — я вам не заважаю, не заважайте й мінї! Я не візьму по дурному, а перше зроблю хазяїнови користь, а потім і себе не забуду... Краще зробимо між собою договор: брать де дають і де можна, а на меньших звертать! От ви хотїли вигнать Клима — так і треба, щоб замазать очі за валахи, бо й він де-що знає — тільки вам це не удало ся; хотїли нашкодить за пшеницю мінї, та нашкодили Зозулї... Бо ви чули дзвін, та не знаєте відкіль він, постаріли, нюхало зопсувало ся! За пшеницю я взяв теж 500 рублів — $^1/_2$ коп. з пуда, а ну докажіть... То-то! А як би ви були в компанії зо мною, то я взяв би по копійці і вам дав би 300 карбованців, а хазяїн взяв би не 40 тисяч чисто-ганом, а 38... Чого-ж йому ще? Дай Боже по вік! Що, хіба не правда?

Феноген. Правда! Дивлюсь я на тебе і думаю: де ти такий взяв ся? От вік прожив, коло таких діл, де кождий день одним великі бариші, другим гроші, а третїм, як кажуть, шиші, — а такого ідола, як ти, не бачив! Ми хоч крились і криємось, а ти гово-

риш про те, що взяв, чи вкрав, немов кому добро зробив!!!

Лихтаренко. А як-же-б ти думав?! Що то за слово — украсти? Украсти можна тілько коняку, вола і все те, що є живого і що готове вже лежить на свойому місці. Я нічого такого не беру, не краду — Боже сохрани! Я так роблю: щоб все те, що є в хазяїна, було ціле і щоб мині була користь! Це комерческий гендель! От я одберу від мужиків оброчну казенну землю, візьму наділи в аренду, і мужики, оставшись без землї, будуть робить на нашого хазяїна, як кріпаки! Та щоб від такого комерческого генделя не мать користи? Тоді б я личив себе послідним дурнем! Хазяїн хоче заробить і я хочу заробить! Всї рвуть, де тільки можна зірвать, а я буду дивить ся та завидовать, як люди багатїють? Я не такий! Завидують тілько недотепи!

Феноген. І розумно, і правдиво! І де такий узяв ся?!

Лихтаренко. Хазяїни викохали! Бачите: колись кажуть, були одважні люди на війнї, — бились, рубались, палили; голови котились з плеч, як капуста з качанів; тепер нема таких страховин і вся одвага чоловіка йде на те — де б більше зачепить!... Колись бусурманів обдирали, а тепер своїх рідних!

Як на війні нікого не жаліли, — бо ти не вбєш, тебе вбють, так і тут нема чого слини розпускать: не візьмеш ти, то візьмуть з тебе!

Феноген. Ну, поцілуєм ся і будемо товаришами! (Цілують ся)

Лихтаренко. Так краще! Знайте, що Петька Михайлов дуту свою горговлю і все хазяйство хоче зірвать міною банкроцтва. Банкроцтво — комерческий гендель! Цим способом він обікраде богато людий, а сам пажеве мілїон! Мінї вже відомо, що і наш хазяїн взяв ся йому помагать і переганяє на свої степи 12 тисяч овець. Куртц — „еті нікаґда!", бо він дурень, а ми — „еті всегда!" При салганах будете ви — не ловіть же гав! Коли перше брали копійку, беріть десять! Жалїтись не будуть, нема куди: тут вор у вора краде! Коли що треба, я поможу, за те ж, що б я не зробив, — помагайте! Щоб ви не почули: кому і скілько я дав одступного на торгах за оброчну казенну землю, за скілько я підкупив полномочених і всю громаду віддать свої надїли в аренду, — не ваше дїло!

Феноген. Я і слїпий, і глухий, і нїмий: роби як хочеш, та мене не забувай. (Входе Зозуля).

Ява XII.

Лихтаренко, Феноген і Зозуля.

З о з у л я. До речі, я вас тут обох застав! Ви, Феноген Петрович, хазяїнови наговорили, а Порфирій Арихтархович не заступились, і я зістав ся осоромлений невинно, і без хлїба!

Ф е н о г е н. Тебе покарано для примі-ру, щоб другі бачили кару і боялись! А без страху — один візьме, другий візьме, потім розоренiє; а ми всї хлїб коло хазяїна їмо... Бережи хазяйського добра, як ока: гріх великий потай брать з економії.

З о з у л я. Так я-ж не брав, Бога бійтесь!

Л и х т а р е н к о. То хтож другий взяв; з пальця-ж не висмоктали.

З о з у л я. То я за другого повинен страждать?

Л и х т а р е н к о. А так. От тепер тебе розсчитали, гріх покрив ся, все затихло і хазяїн заспокоїв ся, не буде гризти других. Потім, може, ще що пропаде, скажуть: Зозуля взяв, а тебе вже нема і знову тихо і для других полегкість. Тут колесо так крутить ся: одних даве, а другі проскакують!

З о з у л я. У мене волосся на голові підніМаєть ся від ваших речей. Невже вам ні крихти не жаль мене, моєї чести і моєї сїмї?

Я-ж нічого не взяв, і ще навіть не навчив ся красти, бо тілько торік з земледїльчеської школи вийшов. Ви-ж сим псуєте на вік в моїм життї шлях, мене ніхто не прийме на службу!

Феноген. Приймуть! Нї доброго, нї злого атестата тобі не дадуть; публїкциї об тім, за віщо тебе розсчитали, нїгде не буде, то й місце, Бог дасть, найдеш собі! Тільки раю тобі: служи чесно, не паскудь своїх рук, то й ся вина тобі простить ся; коли ж нас хто запитає: чого розсчитали? — то і ми скажемо: сам не захотїв!

Зозуля. То це й уся порада? то й хазяїн те саме скаже?

Феноген. Хазяїн сам сказав — розсчитать тебе?

Зозуля. Боже мій, Боже мій! Що ж я татови скажу, що мати подума? Вони радїли бідолахи, що я на хорошому місцї, що буду їм помагать і меньших братів вивести в люди, і на тобі — прогнали, прогнали нї за що, а кажуть: украв! Боже мій! Я ўкрав! Та скоріще-б у мене рука відсохла, нїж простягнулась до чужого, скоріще-б мозок мій висох в голові, нїж прошептав мінї думку украсти! Невже нї в кого з вас не поворухнеть ся серце жалем на мої правдиві слова, що я так щиро вам кажу?

Лихтаренко Так говорять усі, кого

приструнчить лихо. Звідкіль же мірку взять, щоб нею змірять, що те, що ти говориш — правда?

Зозуля. З серця, з серця чоловічого повинна мірка виникать, та тілько серця в вас немає, а честь давно вже потеряли, бо ви самі злодюги і не повірите нікому, що він не краде так, як ви. Бодай же дітям вашим, до всіх їх діл, як ви до мене мірку прикладали! Кати бездушні ви! (Пішов).

Лихтаренко. Оце той дурень, що й в церкві біють!

Феноген. Смирив ся б, поплакав, походив, попросив, навколішках попросив — і знову б прийняли; а він, бач, як носа підніма і так нас опаскудив, що коли-б почув хто, то ще-б подумав справді, що ми злодії...

Лихтаренко. Таким дурнем колись і я був... А хто б тепер повірив? Ха, ха, ха! Життя навчить. Молоде — дурне!... Так я підожду в конторі, а ви про все доложете хазяїнови, так як слід... Не забувайте тілько нашої умови, тоді добре буде нам обом! (Пішов).

Ява XIII.

Феноген, а потім Калинович, Соня і Пузирь.

Феноген (сам). Бачив я комерческих людей багато, а такого ідола, як Лихтаренко,

ще не доводило ся бачить! — (Входять на крильце: Калинович, Соня і Пузирь.)

Пузирь. Знаєте, я б на вашім місці з таким чудовим голосом — у протодіякони пішов: вічний і не важкий кусок хліба!

Соня. Учитель ґімназиї, тату, більш обезпечений, ніж протодіякон.

Пузирь. Ні, дочко, протодіякон і обезпечений більше і якось виднїще місто!... А приятно, приятно ви сьпіваєте. Отакий у мене був колись чабан: як заспіває, то всї плачуть!... Що ж, не грамотной — а вже я його вивів-би в діякони. Ай співав, ай співав!.. Як заведе бувало: „Ой з-за гори, з-за Лиману“... А — а! чудово співав!

Калинович. Де ж і голосам буть, як не в народї, що виростає на волї, серед степу широкого! А у вас, кажуть, є такі степи, що нагадують собою степ Гоголя?

Пузирь. Не знаю, я на степах у Гоголя не бував!

Соня. Гоголь, тату, писатель, — він в книжцї степ описав дуже гарно.

Пузирь. Ха! Ха! Який там в книжцї степ? От як-би він побачив справжнїй степ без краю, на котрім де-не-де мріють отари овець, а тирса вище пояса, мов шовком землю укриває і шумить, шумить... Я всю молодість провів у степу...

Калинович. А ви поетично малюєте степ... (До Соні). Талант?... Прощайте!

Соня. Краще-б ви поїхали нашими кіньми, правда, тату!

Пузирь. А чом же? такого сьпіваку та не одвезти!

Калинович. Спасибі! У мене є звощик.

Пузирь. І весь час тут стоїть? Охота гроші тратить, певно, багато маєте... Ха! ха! ха!

Калинович (сьмієть ся) Буде з мене!

Пузирь. Прощайте! Кланяйтесь начальниці ґімназиї — дуже приятна женщина. (Іде).

Калинович. Добре!

Ява XIV.

Вбігає Харитон.

Харитон. Феноген Петрович, нещастя: Зозуля повісив ся!

Феноген. Де?

Харитон. У ранці получив у конторі рощот, і оце сьвіжо повісив ся!

Соня. Ай!!

Калинович. Хазяйське колесо роздавило!

ЗАВІСА.

Дїя III.

Кабінет.

Ява I.

(Феноген один, читає лист).

Многоуважаємий Феноген Петрович. Поспішаю, очень спішно увідомлять вас, что даже очень весьма хорошеє і доходноє іміціє для вас нашлось. 500 десятин, став рибний, водяной млин на два постава з фолюшами. От станциї трьох з половиною верстов. (Говоре). А де, то й не каже, боїть ся, що обійдусь без нього — хитрий з біса. Ну, що ж далі? (Читає). У городі новость: сьогодня Петра Тимофеєвича посадили в острог! (Говоре). Отака ловись! Банкротство не удалось! (Читає). Большой скандал і многим людям нещастя. На днях буду у ваших местах. Поговорим подробно. Хазяїну об острог пока не говорить. Ваш покорний слуга Григорій Мойсієвич Мяюфес. — (Говоре). Погано. Лихтаренко казав, що у це діло вскочив і наш

хазяїн. Чи сказать йому, чи справді промовчать? Мовчать краще, щоб не виявились, часом, мої стосунки з Маюфесом.

Ява II.

Феноген і Марія Івановна.

Марія Івановна. Ну, Феногенушка, що ж наш іменииник вже одяг ся?

Феноген. Одягли ся. Уговорив таки надіть крохмальну сорочку і новий сюртук; а при ордені зовсім не той чоловік і Золотницькому не вступлять. Сидять і якусь комерцію на щьотах викладають.

Марія Івановна. Слава Богу, хоч причепурив ся. Соня вчора цілий вечір умовляла, бо може хто з города сьогодня приїде... От що Феногенушка; я йому справила такий новий халат, що ах! Тілько ж ти знаєш, що Терентій Гаврилович буде сердить ся, коли дознаєть ся, що я на халат багато гроший потеряла, так ти йому не говори, а поможи. Халат принесе Павлина і запросе за нього тілько 50 руб.... Сам побачиш, що це все одно. що дурно взять таку дорогу і гарну вещ! На случай же Терентій Гаврилович не захоче брать халата, уговори його, ти умієш. От тобі за це на чай 5 рублів.

Феноген. (Бере гроші) Спасибі, Марія

Івановна; ради того, щоб Терентій Гаврилович носили гарний халат, я й дурно (Ховає гроші) все зроблю, аби халат купили!

Марія Івановна. Гляди-ж, Феногенушка! Павлина тут сидить і жде. (Говоре у приходжу). Ви ж постарайте ся, Павлина, не жалїйте слів, умовляючи.

Павлина. (Висунувшись у двері) Будьте певні. Я вже знаю, що говорить... (Причиняє двері).

Феноген. Та ви не трівожтесь, купимо!

Марія Івановна. Ради Бога, Феногенушка! (Пішла).

Яза III.

Феноген, потім Пузирь і Кравчиха.

Феноген. (Один). Гарно почав ся день: пять рубликів вже маю. (Входе Пузирь).

Пузирь. Нікого ще не було?

Феноген. Економи ждуть в конторі; а тут у нас сидить Павлина з города, знаєте?

Пузирь. Знаю. Чого їй треба. Це вже хоче покористуватись іменинами і здерти що небудь. Терпіть не можу цієї бідноти. Як побачу старця, то здаєть ся тікав би від нього скілько сили.

Феноген. Щось принесла, не дає й глянуть, каже подарунок!

Пузирь. Клич!

Феноген. (У двері) Заходьте, Павлина! (Входе Павлина з пакунком, закутаним у білу простиню).

Павлина. (Кланяєть ся). З іменинами! Дай Боже многоліт жить, та богатіть.

Пузирь. Спасибі. А це що?

Павлина. (Розгортає). Вещ княжеська! Ночей не досипала, два місяці у двох з дочкою працювали. Прийміть від бідної вдови і не оставте своєю милостю.

Пузирь. Щож там таке, показуй мерщій!

Павлина. (Показує). Богом присягаю, що ні у кого такого халата не має, заказний.

Феноген. Ай халат, отце халат так-так! У такім халаті можна і на засіданіє в Земський банк. Гляньте: буряки? І овечки!...

Пузирь. (Розглядає). Скільки ж ти за нього хочеш?

Павлина. Бархат ліоньский, шовк як луб, а робота! Два місяці трудились у двох!

Пузирь. Ну, годі вже хвалить, товар видко, скажи скілько?

Павлина. Скілько ваша ласка?...

Пузирь, Що там ласка! Чого доброго я помилю ся і дам за нього більше, ніж сама хочеш. Кажи свою ціну за товар.

Павлина. Оцінуйте самі... Феногенуш-

ка, ну, як по вашому: ви світ бачили, людий знаєте — оцінуйте по совісти.

Феноген. (Розгляда і нібн міркує). Що ж сто карбованців.

Пузирь. Тю!

Феноген. Чого ж тю?

Пузурь. Купуй собі!

Феноген. Та побий мене Бог при всії своїй бідности дав би 50 рублів.

Пузирь. Ну, то давай.

Феноген. Одно, мінї не до лиця — а друге — я буду у княжеськім халатї, а ви в такім, що сором і в руку взять — не приходить ся.

Пузирь. То нічого! Нарядиш ся як пава і будеш мене сьмішить! Ха, ха! А люде пізнають де Феноген, а де хазяїн, хоч би я й рогожу надів.

Феноген. Та хто його знає! А скілько ж, справдї, ви, Павлино, хочете! Кажіть свою ціну.

Павлина. Тілько для нашого благодітеля можу віддать за 50!

Феноген. Все одно що дурно!

Пузирь. А скілько ти йому дала факторського?

Феноген. Заслужив... Спасибі... (Іде до дверий).

Пузирь. Ну, вернись! Що ти жартів не вмієш розуміть?

Феноген. Я по совісти кажу, а ви — фактор!

Пузирь. Ну, ну! Беру вже халат, зроблю тобі приємнісь! На! (Дає Павлині гроші). Переплатив карбованців 10-ть. Ну, що ж: переплатив — переплатив, це вже тобі на бідність!

Павлина. Та цей халат коштує більше двохсот карбованців. Міні його Петро Тимофієвич заказали, га тепер їм не до халата, — вчора їх посадили в острог.

Пузирь. Що? — Петра — в острог?

Павлина. Посадили голубчика. Так я як почула, що їм тепер не до халата...

Пузирь. Відкіля-ж ти це знаєш?

Павлина. Вчора про це весь город говорив.

Пузирь Та може це ще брехня?

Павлина. Всі лавки і склади, кажуть, опечатали.

Пузирь. За віщо ж, не чула?

Павлина. Бог його знає... Мошенство якесь!...

Пузирь. Погано... Погано!

Павлина. Прощайте! (Вийшла).

Ява IV

Феноген і Пузирь.

Пузирь. Погано... Чув?!

Феноген. Чув.

Пузирь. Так і ти чув? Від кого?

Феноген. Та що ви, Бог в вами! При мині говорила женщина, та щоб не чув — хиба я глухий?!

Пузирь. Ні, бач, я подумав, що ти від кого другого чув. А як ти думаєш: чи це правда, чи тілько поголоска?

Феноген. Мині здаєть ся, що це з заздрощів мелють язиками. Петро Тимофієвич багатіє не по дням, а по часам, люди заздрять і плещуть!

Пузирь. А звідкіля б же вона взяла?

Феноген. З базарю... Чого тільки на базарі не плещуть... (Глянув у вікно). О, пан Золотницький!

Пузирь. Петро Петрович! От спасибі йому, це велика честь для мене!

Феноген. А з ним, той, як би його... учитель ґімназиї — Калинович.

Пузирь. Із Петром Петровичем в однім екипажі?

Феноген. Еге.

Пузирь. От вже за це я не вхвалив Петра Петровича: Колись там ще студентом,

каже, Калинович дітий у нього учив, а тепер возить ся з ним, як приятель! І чого тому Калиновичеви від мене треба? Унадив ся до нас, як свиня в моркву:

Феноген. Глядіть, чи не до Соні!

Пузирь. Оттакої! Де ж таки? Рівнялась свиня до коня, та шерсть не така. Вони прийдуть в гостинну, там їх Соня прийме, а ти клич економів — нехай ідуть сюди. (Феноген вийшов).

Ява V.

Пузирь (один).

Чи не чули вони... Калинович сьогодня з города, він повинен знать правду про Петра. (Важко переводе дух). Ху, ти, Господи, як мене перетрівожила ця звістка, аж в грудях здавило. Погано... погано. Ще чого доброго і я вскочу. З гарячу не придумаєш, що його робити. Перше всього треба заспокоїть ся. Ну, ти, Господи... (Входять економи).

Ява VI.

Зеленський, Лихтаренко, Куртц і ще чоловіка три.

Лихтаренко (з підносом, на которім хліб і вінки з колосся). Поздравляємо з іменинами, з наградою і з обжинками разом.

Пузирь. (Приймає піднос). Спасибі, спасибі. Сідайте. (Сіли. Мовчать). А ніхто з вас вчора не був у городі? (Економи переглянулись. Мовчать).

Лихтаренко. Ні.

Пузирь. Я думав, може хто чув які цікаві новинки городські! (Мовчать). А скілько у нас поставили кіп усього хліба?

Лихтаренко. В близьких трьох економіях 22 тисячі кіп однієї пшениці; а другий хліб іще не злічили.

Зеленський. Завтра скажемо.

Пузирь. Поїду зараз, подивлю ся на копи. Слава Богу урожай хороший, аж дух радуєть ся!

Лихтареко. А вчора посадили...

Пузирь. (Схоплюєть ся). Посадили! Хто тобі казав?

Лихтаренко. Ніхто, нічого не казав. Посадили, кажу, у мене 25 кабанів у саж для відкорму.

Зеленський. І я двайцять посадив.

Пузирь. Ага! (Сьмієть ся). Добре, добре, бо вже скоро і буряки треба копать. Починайте цей рік раніще, а то не управимось, сила буряка.

Лихтаренко. Я за свої не бою ся. Тепер Мануйлівці в наших руках!

Пузирь. Хиба вже наділи взяв в аренду?

Лихтаренко. А як-же, взяв!

Пузирь. Мистець! Чом же ти не говориш?

Лихтаренко. Навмисне приберіг приятну звістку на сьогодня. І наділи взяв на 10-ть літ, і казенна оброчна статя за нами!

Пузирь Оце ти мене повеселив... А що, пане Зеленський?!

Зеленський. Та чи буде з того користь?

Лихтаренко. Буде!

Зеленський. Побачимо.

Пузирь. А почому взяв?

Лихтаренко. Казенна по 8 карб. а наділи 25 карбованців десятина в год.

Пузирь. (Цмока губами). Овва! Оце вже на Лихтаренка не похоже!

Лихтаренко. Не полохайтесь, бо і я, вибачайте, скажу! це вже на Терентія Гавриловича не похоже. Ми маємо під боком безземельних робочих, — яку ціну дамо, за таку й підуть! Нікуди ж дітись, бо тут і дома і за мужем. От вам в 10-ть літ певного бариша 15 тисяч, тілько на одних робочих, а земля сама себе окупе!

Пузирь. Ні, що не кажи, а таки прорвав ся! Я думав, що ти візьмеш дешевше!

Лихтаренко. Не можна було ніяким способом: разів 10-ть мусив напиватись з му-

жиками, музику наймав, сам танцював, насилу витанцював! Одних росходів на підкуп не согласних, на . . . на угощеніє — 548 руб. 39 копійок.

Пузирь. Ой, ой, ой! Такі розходи!

Лихтаренко. Та одступного за казенну землю з другими розходами 452 руб. Я щот покажу... А розкиньте на десять літ, то й вийде по 1-ій копійці на десятину; коли ж невигодно, можна од наділів одказатись — єсть такий пункт. А як я винен, що не спитав, то розходи верну назад. Що робить...

Пузирь. Оце вигадав! Посватав у мужиків землю, танцював на заручинах — і не повінчатись? Вінчаю! Тепер мужики нехай танцюють у нас на роботі по злоту в день! А ти маєш з чистої прибилї 5% від надільної аренди.

Лихтаренко. Спасибі... З шкури вилізу, то і мині перепаде чимало!

Пузирь. Заробиш — матимеш!... Оце бувши на земському собранії я дізнав ся, що туди під Херсом, кругом голод. Кормів нема. Мужики продають по 1½ карбованця коняку; по 75 коп. вівцю. У нас же кормів сила, одного сіна 300 скирт. Так завтра, ви Карло Карлович, і Феноген, візьміть з собою шість

чаоанів і поїдемо на ярмарки і по селах, скуповуйте всіх овець! Вигодно: на руб — два оуде баришу!!!

Куртц. Овса — 75 коп?! Еті да. Бєдний мушічок.

Пузирь Я не куплю — другі куплять.

Куртц. Еті — да!

Пузирь. А що то у вас, Карло Карлович, в руках? (Куртц знїмає платок з вещі).

Пузирь. Баранчик?!

Куртц. Чушіло. У меня хлєб — нєт, у меня — овса! І я поздравляйт хазаін, баранчик, чушіло! Еті, да... Сосун баранчик! Чушіло моя раоота. Парижска виставка — міндаль можна получал. Еті — да! Будіт стоял сто лєт Еті немножко комфор присипал і мол, еті — нєт, еті нікаґда! Еті — да! Антик чушіло?

Пузирь. (Розглядає) Чудово! Як живе — і очі дивлятьця! Стасибі!

Лихтаренко. Карло Карлович не тілько шахмейстер, а ще й чучіл-майстер.

Куртц. Еті да! Куртц специалїста чушило. Я імєйт міндаль за роботу чушілов.

Пузирь. Чудово, чудово! Однеси, Феноген, у мою кімнату. Вибачайте, там мене гості ждуть, тай у вас певно у кожного діло є? (Пішов).

Ява VII.

Ті-ж без Пузиря.

Куртц. (Феноген несе чучало, Куртц його придержує і показує на шию чучала). Модель моя, міндаль — еті-да!

Лихтаренко. І у вас мендаль і у чучала мендаль. (Всї сьміють ся).

Куртц. Ну, еті меня зовсям не смєшішіваєт! У меня мендаль — еті да, а у чушіло — еті нєт; у чушіло еті модель.

Лихтаренко (до Феногена), Краще здійміть, бо хазяїн, як побачить, то подумає, що Карло Карлович в насмішку над ним причепив баранчикови на шию орден.

Всї (сьміють ся).

Феноген. І справді (Пішов).

Куртц. Еті... еті... Лихтаренки... еті... маленкий мальшік! Еті да. Серіозов еті нєт, розсудов еті — нікаґда, насмєшівал — еті да! Фі! Паскудство... Еті... еті большой мушік, еті зубоскаль! (Вийшов).

Всї (Сьміють ся і виходять за Куртцом).

Ява VIII.

Феноген і Лихтаренко.

Лихтаренко (Оглянувшись). Заробив де що, (Дає гроші) нате й вам. А може й ви що заробили, то давайте мінї.

Феноген. Де там я зароблю? Побий мене Бог гнидію отут! Колись, бувало...

Лихтаренко. От поїдете овець купувать, то підживетесь.

Феноген. Трудненько буде через Куртца... А це ж від кого ви взяли і за віщо?

Лихтаренко. І охота допитувати. Даю — беріть. Така умова.

Феноген. Правда! І де ти такий узяв ся?

Лихтаренко. Чорт зна що розпитуєте. А ви де взялись. Підходящий ґрунт — от і родять такі люди, як ми з вами.

Феноген. Куди мінї против тебе.

Лихтаренко. Ну, ну, не прикидайтесь сиротою. Ви вже он поміщик, пять сот десятин будете мать.

Феноген. Тю, бий тебе сила Божа! Відкіля ти знаєш?

Лихтаренко. Я все знаю. Що ж, поможи Боже купить. Ну прощайте! А орден з чучала зняли?

Феноген. (Сьмієть ся). Зняв.

Лихтаренко. У хазяїна на шиї орден, а він взяв причепив мендаль вівці. (Феноген і Лихтарерко сьміють ся. Лихтаренко вийшов).

Ява IX.

Феноген, а потім Пузирь і Золотницький.

Феноген. (Один).

(Лічить гроші). Як в аптеці виважив —

з копійками, 148 р. 39 к. А скілько ж Лихтаренкови досталось? От промітний чоловік! Прослуживши з таким идолом при великій комерциї 35 літ, можна б було і 1000 десятин купить! Змій, а не чоловік: скрізь здере і всїх спокусить. (Входять Пузирь і Золотницький).

Пузирь. То ні ви, ні Калинович в городі, кажете, не були, то ні яких городських новинок і не знаєте?

Золотницкий. Я ж тобі вже казав, що не чув нічого. Та що тебе так цікавить у городі, скажи!

Пузирь. Особого нічого, так собі. (Феноген цілує Золотницького в руку).

Золотницький. Здоров, здоров, Феноген, з іменинником тебе. (Дає йому в руку).

Феноген. Спасибі. (Іде). От щасливий день! Дають і дають. (Вийшов).

Пузирь. І що за охота розбешувать отак людий? „З іменинником“ і зараз: тиць в руку гроші. А через вас і я мушу щось подарувать. (Про себе). Наказаніє Боже з цїми панами — портять людий!

Золотницький. А хиба ти ще нічого не подарував? Ай, ай, ай! 35 літ чоловік служить, права рука...

Пузирь. Та я ще поспію, ще подарую! тілько для чого портить людий!

Золотницький. Феноген!

Пузирь. На віщо ви його кличете? (Входе Феноген).

Золотницький. Ну, даруй же вірного слугу!

Пузирь. Я думав у вечері, а вам хочеть ся таки зараз. (На бік). Наказаніє Боже з цими панами! (До Феногена). Маєш від мене, Феногенушка, одного валаха, хотів тобі на добраніч про це сказать, так Петру Петровичу хочеть ся зараз.

Феноген. (Цілує Пузиря в руку). Господь воздасть вам сторицею. От, щасливий день, — дають і дають!... (Вийшов).

Золотницький. От це по хазяйськи.

Пузирь. Ет, баловство!

Золотницький. Всього, братя, з собою не забереш... Так, кажеш, 22 тисячі кіп пшениці? Добрий урожай! А я ще не знаю скілько у мене. Хотілось би подивитись на твої копи!

Пузирь. Поїдемо, подивимось! Тут і верстви немає.

Золотницький. Поїдемо!

Пузирь. Чудесно! Перед вашим приїздом я сам хотів їхать.

Золотницький. О, а це що? Халат? І який роскішний — диво! Певно дочка примусила справить?

Пузирь. Простісенько купив сам.

Золотницький. (Розгляда). Та воно й видко, що сам: Софія Терентьєвна, та буряків на халат би не посадила.

Пузирь. А що, хиба вам не до вподоби.

Золотницький. Як можна, чудово! Вівці і буряки — символи хазяйства! Ориґінальний смак! Хоч на виставку! Може б ти мінї продав цей халат?

Пузирь, Купіть.

Золотницький. Невже продаси?

Пузирь. Чого ж, все продаєть ся.

Золотницький. Скілько?

Пузирь. Сто.

Золотницький. А багато заробош?

Пузирь. По хазяйськи!

Золотницький. Ну, (Бє руку Пузиря). Халат мій. Феноген!

Пузирь. Носїть на здоровя. Я собі куплю у татар бухарський. (Входе Феноген).

Золотницький. Візьми халат і віддай мойому Дмитрію. Нехай гарненько обгорне в плєд і запре в екіпажну скриню. (Одходить і дивить ся у вікно).

Феноген. (Бере халат, до Пузиря, тихо). Бачите, а ви мінї не вірили, що халат варт сто карбованців.

Пузирь. (Так само до Феногена) Учись: за пів години заробив руб на руб, та ще

мало запросив. Такі люди, коли їм заманеть ся якої дурниці, у троє платять!

Феноген. (Про себе). Добре заробив! Бідна Марія Івановна, даремно турбовалась, даремо раділа.

Пузирь. А я й забув, скажи, Феноген, щоб мінї запрягли бурого в бігунки і пару в шарабан, ми поїдемо на копи подивитись. (Феноген вийшов).

Золотницький. Чудові квітки, клумби! Все переродилось і ти сам переродив ся: сьогодня на вид ти вже не просто хазяїн, а настоящий обиватель!

Пузирь. Все дочка чепурить!

Золотницький. А знаєш, Терентій Гаврилович, дочка твоя дорога дитина.

Пузирь. А як же: золоту медаль получила!

Золотницький. Просьвіта, брат, велика сила! Признаюсь тобі, що перше я заїздив до тебе, тілько по ділу, тепер мінї приятно буть у тебе і без діла.

Пузирь. А що ж тут, справдї, так перемінилось?

Золотницький. Не те повітря: книги, ґазети, пянїно, осьвічена молода людина, та ще до всього артистка: гра, сьпіва! О! Ти, брат, цього не розумієш!

Пузирь. Ну, це вже даремно! Я сам любив і люблю сьпів. У мене був чабан...

Золотницький. А, Бог з ним, що там твій чабан!

Пузирь. Е, Бог, з ним... Тілько те гарно, що вам до вподоби... А як би ви почули, як той чабан бувало заведе: „Ой з-за гори, з-за лимана“!

Золотницький. Ну, а Калинович, як сьпіва?

Пузирь. Чув. І цей сьпіває гарно.

Золотницький. (З другої кімнати чутно: „Гетьмани, гетьмани“, або иньшу; можна й не сьпівать, як нема кому). Оперний голос! Талановитий, розумний, енерґічний молодий чоловік Калинович! Таких молодих людий мало. Слухай, Терентій Гаврилович! от жених для твоєї Соні, пара, якої пошукать по цілому сьвіту.

Пузирь. Оттакої! Голодрабець? У Соні є жених — Чоботенко, — міліонер.

Золотницький. Високий до неба а дурний як треба. Найшов жениха! Він-же безграмотний баран. Хиба ж Чоботенко до пари Соні? Бог зна що викладуєш! Чоботенко у твоєї дочки гайдуком повинен служить, а не чоловіком їй бути.

Пузирь. Я вас, Петро Петрович, шаную, поважаю, але не мало дивуюсь: виск-

пали якогось учителишку і носитесь з ним..

Золотницький. Не учителишка, а учитель ґімназиї. Чудак ти, Терентій Гаврилович, єй Богу чудак! Ну навіщо тобі багатий зять, коли ти сам багатий? Пора вже тобі шукать того, чого у тебе бракує.

Пузирь. Я так і роблю: шукаю де-б більше купить землї, бо скілько б чоловік її не мав — все бракує.

Золотницький. Добре. Ну, а скажи мінї: тобі приятно мать орден! Приятно, кажи, не угинай ся?

Пузирь. Я й не криюсь. Заслужив і носю.

Золотницький. Так. Ну, а як би тобі дали орден з шерокою червоною стрічкою через плече, а з боку звїзда. То це було б ще приятнїще?

Пузирь. Ха! Широка, кажете, червона стрічка і звізда на боцї — бачив... Не криюсь: ще приятнїще. Що ж з того?

Золотницький. А колиб до всього цього тебе возвели в генерали: ваше превосходительство! Га? Ще було-б приятнїще?

Пузирь. Я не розумію, для чого ви все оце говорите?

Золотницький. А от для чого. Нї ти, нї твій Чоботенко, нїколи такої чести не добудете: звізди вам з боку не носить, ґенералом вам не буть, хоч би ви всї свої до-

бра і маєтки за таку честь віддали, а Калинович...

Пузирь. Буде ґенералом, з звіздою? Ха, ха, ха! О, бодай вас.

Золотницький. Та ти брат, не сьмій ся! Ви з Чоботенком зостанетесь на віки чабанами, та буряковими ґенералами, а Калинович може бути професором, директором ґімназиї, от і ти, і твій чоботенко, будете говорить йому — „ваше превосходительство“.

Пузирь. Чи буде він ґенералом, чи ні — я не знаю; а чим він є — я бачу, і дочки своєї за нього не віддам! (Входе Соня і Калинович).

Ява X.

Пузирь, Золотницький, Соня і Калинович.

Соня. Годї вам про дїла балакать! Ходїм до нас.

Золотницький. Дорога Софія Терентьєвна, я тут обстрелював позицію: і бомбами, і ґранатами і шрапнеллю сипав — не помагає! Неприятель уперто не здаєть ся. Давайте візьмемо його в перехрестний вогонь.

Соня. Догадуюсь. Ви за нас з татком говорили і певно тато не згоджуєть ся? Я вже бачу.

Пузирь. Нї за що в сьвітї! Це ти мене, дочко, хочеш у труну покласти!

Соня. Хиба моє щастя, для вас, тату, труна? Я цього не знала.

Пузирь. Так знай! Щастя, якого тобі заманулось — мінї труна! Тебе сватає Чоботенко, я вже тобі говорив.

Соня. Тодї я промовчала, а тепер скажу вам, що я за нього не піду!

Пузирь. Та ти ж його ще не бачила, подиви ся перше: з лиця хоч воду пий, Бова Королевич! Росту (показує сяжень) о · плечі (розводе руками скілько можна) о!

Золотницький. А голова! (Показує кулак). О! Софія Терентієвна вибрала собі людину в подружжа, а ти їй раїш першерона! На віщо тобі Чоботенко? У тебе, слава Богу, є чим копи возить.

Пузирь. Ви не туди стріляєте! Чоботенко хорошого роду, хазяїн, з діда міліонер. Я не хочу зятя з вітру, бідного приймака.

Калинович. Ви мене ображуєте!

Пузирь. І ви мене ображуєте!

Калиновил. Чим?

Пузирь. Тим, що осмілились сватать мою дочку.

Калинович. Не всї люди дивлять ся вашими очима, а через те ви помиляєтесь, Терентій Гаврилович. Я люблю Софію Терентієвну, а не ваше багатство! До цього треба

вам знать, що я лічу вас далеко біднійшим від себе і будьте певні, що у приймаки я до вас не піду ніколи! Віддайте все ваше добро, всї ваші міліони стрconsiderably старцям, а я візьму Софію Терентієвну без приданого.

Пузирь. Що ви говорите? Я сорок літ не доїдав, не допивав, не досипав, кровію окипіла кожда копійка, а тепер взять і віддать усе моє добро старцям! Опамятайтесь. Для чого ж я працював? Хиба отаке розумний скаже! Перехрестїть ся! Віддайте старцям! Ха, ха! Чув я про таких богачів, котрим нема чого роздавать, так вони хочуть, щоб всї з ними порівнялись. Нї! Так не буде. Ви не з того тїста, до якого ми привикли.

Соня. Тату, багатство душі не має і не буде себе почувать нещасним, у кого б в руках не опинилось, а я маю живу душу, котрій натурально бажати буть щасливою з тим кого любиш! А коли вам жаль вашого добра, нехай воно буде при вас, мене ж віддайте отак, як я стою, за Івана Миколаєвича і ми будемо щасливі! Чого ж ще треба?

Пузирь. Щаслива, щаслива! Ти що-б тілько була щаслива? Ти? А я? Я?! Щоб здох від муки, яку ти мінї робиш! Собі, йому і всім ти добра і щастя зичиш, а батькови? Батькови? Зла, муки, смерти? Нї; так

не буде: скоріще вогонь розілєть ся водою, ніж я дам своє благословення на такий шлюб. (Вийшов).

Ява XI.

Золотницький, Соня, Калинович.

З о л о т н и ц ь к и й. Дика, страшенна сила — нічого з ним не зробиш без боротьби.

К а л и н о в и ч. Краще було б не зачіпать цього питання сьогодня, на іменини!

С о н я. Я цього не ждала і тепер стою німа, не знаю, що сказать.

К а л и н о в и ч. (До Золотницького). Порадьте!

З о л о т н и ц ь к и й. Тут сам Соломон розвів би руками! Феноген! А ви йдіть, я потребую з ним по свойому сам побалакать. (Входе Феноген).

К а л и н о в и ч. (До Соні) Ходім! (Пішли).

Ява XII.

Феноген і Золотницький.

З о л о т н и ц ь к и й. Іди, Феноген, і попроси сюди Терентія Гавриловича. Скажи, що я зараз їду і хочу з ним попрощатись.

Ф е н о г е н. Як же то можна! Без обіда поїдете?

З о л о т н и ц ь к и й. Так вийшло.

Феноген. (Ідучи, про себе). Погане щось вийшло!

Ява XIII.

Золотницький сам. Потім Феноген і Пузирь.

Золотницький. Коли Терешко забере собі що в голову, він не може переносить супереки! Третіровать його треба, тоді він помнякшає! (Входе Феноген.) Ну?

Феноген. Зараз вийдуть.

Золотницький. Що він там робить?

Феноген. Якусь комерцію викладають на щотах. Вони ніколи даремно не сидять.

Золотницький. Скажи, Феноген, щоб мій екіпаж зараз запрягли.

Феноген. Терентій Гаврилович вас не пустять. (Вийшов).

Золотницький. Побачимо. (Входе Пузирь.)

Пузирь. Чого ви мене кликали, знову хочете мучить вашим Калиновичем?

Золотницький. Мужик ти був, мужиком ти і будеш!

Пузирь. Яким родив ся, таким і помру!

Золотницький. Єсть чим хвалитись! Для чого ж ти орден почепив.

Пузирь. Заслужив і почепив!

Золотницький. Шмаровоз! Хочби уважав на те, що я сватом; сказав би: по-

думаю і дам одповідь, а то як чабан обійшов ся з осьвіченою людиною. Нога моя не буде у тебе . . . я зараз їду.

Пузирь. Як завгодно. Віддайте ж мінї гроші за халат.

Золотницький. Я вишлю їх на памятник Котляревського, бо ти з губи зробив халяву: обіщав і не вислав.

Пузирь. То всї сто карбованців?... Що ви? Нехай Бог боронить! Я за десять карбованців такий хрест йому поставлю з свого дуба, що за верству буде видко!

Золотницький. Став собі, а я сто карбованців вишлю в Полтаву.

Пузирь. Пропало сто карбованців нї за цапову душу. (Входе Феноген).

Феноген. Конї запряжені в бігунки і шарабан давно.

Пузир. (До Золотницького.) Поїдемо ж хоч подивимось на копи.

Золотницький. Їдь сам,

Пузирь. Як сам, то й сам. (До Феногена.) Винеси шапку.

Феноген. Шапка в прихожій.

Пузирь. Так не поїдете?

Золотницький Іди ти к чорту, мужик!

Пузирь. І чого б я сердив ся, наче Калинович ваш рідний син.

З о л о т н и ц ь к и й. Щоб ти знав.

П у з и р ь. Як? Незаконний?

З о л о т н и ц ь к и й. Дурак!

П у з и р ь. Оце й ви гірше мужика, — у моїй хаті маєтесь!

З о л о т н и ц ь к и й. Я не хочу з тобою балакать. Скажи Феноген, щоб скоріще коний подавали.

П у з и р ь. Так нехай шарабан розпряжуть. Я поїду сам в бігунках. (Феноген вийшов.) Прощайте! (Подає руку, Золотницький одвернув ся. Пузирь здвигнув плечима.) Як завгодно. (Вийшов).

Ява XIV.

Золотницький, а потім Соня і Калинович.

З о л о т н и ц ь к и й. Уперта шельма, а ще до того роздратований. (Входять Соня і Калинович.) Ні приступу. Треба нам їхать зараз.

К а л и н о в и ч. І я тієї думки, мій одйізд найскоріще заспокоїть тата.

С о н я. Без обіда, як таки можна?

З о л о т н и ц ь к и й. (До Соні) Що ж робить, оставатись не можна. Послідня проба не удалась, а ви себе Софіє Терентієвно, не видавайте.

Соня. Я дуже стрівожена. У мене так нерви витягнуті, що я ледве сльози здержую.

Калинович. Чого ж плакать, Софіє Терентієвно, я думаю, що ваше давне рішенє від такого повороту не перемінилось?

Соня. Не тілько не перемінилось, а виросло, скріпло.

Калинович. І мінї більше нїчого не треба. Правду кажучи, ми таки самі винні: дуже раптом насїли на тата, і тепер мінї жаль його — він правий по свойому!

Соня. А ми по своєму!

Калинович. Так, бачите, шанси не рівні: поле битви зостанеть ся за нами; а тато, ображений в край, потеряє всї свої мрії . . . Його становище далеко гірше!

Золотницький. Само собою, краще б було і йому й вам, коли б все сталось по згодї, ну а коли згоди нема...

Соня. І коли її через два тижнї я не добуду, то приїду в город і ми повінчаємось.

Калинович. (Цїлує її в руку). Гнїздечко у мене готове — тихе, приютне, сьвітле і жде голубку; будьте ж спокійні! (Входе Феноген).

Феноген. Конї готові.

Золотницький. Ходім, попращаємось з мамою.

Соня. Не будемо їй нічого говорить!

Золотницький. А причину одйізду придумаємо. (Вийшли).

Ява XV.

Феноген, а потім Маюфес.

Феноген. А я таки угадав: цей голодранець свата нашу Соню. Ні, брат, не в ті взув ся. (Входе Маюфес).

Феноген. А, Григорій Мойсєйович. (Чоломкають ся).

Маюфес. Що це у вас з іменин так рано гості розйізжають ся, чи не дізнали ся про діло?

Феног'ен. Яке діло?

Маюфес. Я ж вам писал, що Петро Тимофеєвич в острозї, а тепер слїдователь по важним дїлам посадив у осгрог таких хазяїнів, як Зенделевич і Петренко!

Феноген. А хазяїн же при чім?

Маюфес. 12 тисяч овець взяв ся сховать від кредиторів.

Феноген. А хто ж це докаже? Купив?

Маюфес. Ну, коли мінї заплатять, я можу мовчать! але гроші за продані вівці по книгам Михайлова не показані, — треба заплатить 60—70 тисяч!

Феноген. Заплатить і край.

Маюфес. А поки там що — погано. Як би другий слідователь, а то страшний чоловік... Він хоче всіх залякать; поки заплатить, поки все виявить ся — пожалуйте в острог.

Феноген. От тобі й маєш! Невже ж Терентія Гавриловича можуть в острог?

Маюфес. Можуть. Погане діло. Я приїхав навмисне побалакать. А де ж Терентій Гаврилович?

Феноген. Поїхав копи оглядать. А наше діло як?

Маюфес. Давайте розписку, що в случаї покупки іміня, ви мінї платите 500 руб. і я вас повезу в імініє. Ай, імініє, ай імініє, Ето што нібудь особенного! (Вбігає парубок).

Ява XVI.

Парубок, Феноген і Маюфес, а потім Марія Івановна і Соня.

Парубок. Феноген Петрович, нещастя!

Феноген. Що там таке, хто небудь повісив ся знову?

Парубок. Хазяїн пробі кричать. Упали і не можуть піднятись. Побіжу рятувать.

Феноген. На, килим! Беріть ті носилки, що гній виносять в конюшні і бігом туди, я зараз. (Парубок вийшов у дворі). Марія Іва-

новна, Софія Терентієвна! (До Маюфеса). Зайдіть, будь ласка, у контору, я вас покличу.

Маюфес. Можна. (Пішов).

Феноген. О, Господи, що за феральний день! (Входять Марія Івановна і Софія Терентієвна).

Марія Івановна. Що тут сталось?

Соня. Де тато?

Феноген. Поїхали копи оглядать, та на царині, кажуть, упали, не можуть встать. Люди побігли вже туди, а я зараз послав носилки й сам піду.

Марія Івановна. О, Господи, що це таке?

Соня. (До Феногена). Мерщій ідіть і ви до татка! (Феноген пішов і Марія Івановна за ним). Треба зараз у город послать за лікарем. Може ногу зламав. Напишу Івану Миколайовичу записку, щоб зараз лікарь приїхав. (У двері). Мишка! Скажи, щоб запрягли шарабан. (Входе Марія Івановна).

Марія Івановна. Не видко!... О, Господи! Що з ним трапилось, хоч би довідатись... Що ти там, доню, пишеш?

Соня. Послать треба за лікарем, а поки виявить ся, що там, та поки коні запряжуть, записка буде готова; тут кожда хвилина дорога, може перелом, нехай Боґ боронить. (Входе Феноген). Ну, що?

Феноген. Несуть. Стогнуть тяжко!

Марія Івановна. Що з ним, що? Не чув?

Феноген. Вони поїхали полюбоватись на копи і отут, зараз за ровом, побачили біля кіп чиїхсь гусий, що смикали копу, прудко підйіхали до гусий, схопились з бігунків і погнали ся за гусьми, та спіткнулись через ритвину і сильно упали. (Чуть стогін: „Ой, ой!“)

Соня. (До Феногена). Нате записку, зараз за лікарем. (Феноген вийшов. Входить Пузирь, опираючись на двох робітників).

Ява XVII.

Пузирь, Марія Івановна і Соня, а потім Феноген. (Марія Івановна і Соня помагають Пузиреви).

Пузирь. Ой, ой! Тихо! Ой! Мабуть щось в середині порвалось. Ой, ой! Як дихну, неначе ножем ріже по живому, ой!!

Соня. Я посилаю зараз за лікарем, тату! —

Пузирь. Не треба. Фельшара краще... Ой... Фельшара, лікаря не треба. (Садять на диван. Входе Феноген. До Соні тихо): „Послав“. (Робітники вийшли).

Пузирь. Феноген, ой! я бачив, що у двір їхав Маюфес, де він?

Феноген. Тут.

Пузирь. Посадили?

Феноген. Не питав.

Пузирь. Поклич... Покли... Ой! Поклич!

Феноген. Хоч одпочиньте.

Соня. Таточку, нехай потім, вам важко говорить.

Пузирь. Поклич!

Феноген: (Іде). Що його робить? Григорій Мойсієвич ще гірше розтріваже... Треба самому сказать. (Вертаєть ся).

Пузирь. (Через сльози). Чого ж не йдеш? Не муч, клич!

Феноген. (Про себе). Що буде, то буде — однаково. скажу...

Пузирь. Говори... Посадили?

Феноген. Посадили!

Пузирь. О-о-о!

Марія Івановна. Боже мій! Що з тобою?

Пузирь. Ох, погано!

ЗАВІСА.

Дїя IV.

Кімната та-ж.

Соня, Феноген, Марія Івановна і Пузирь.

Соня, (одчинивши обідві половини двсрий, стоїть на порозї. Після павзи). Помалу, помалу... (Марія Івановна і Феноген ведуть Пузиря під руки і садовлять у крісло, обложивши подушками). Таточку, голубчику, краще б ви лежали. Лікарь говорив, що вам потрібен спокій, щоб вас нїщо анї крапельки не трівожило!

Пузирь. Хазяйство, дочко, — не можна лежать.

Соня. Здоровя дорожче хазяйства.

Пузирь. Мінї легше.

Соня. То й добре, а як розтрівожете себе ділами, то знову буде гірше.

Пузирь. Поки не зроблю всїх розпорядків по хазяйству, то ще гірше трівожусь... Я не довго... Побалакаю об важнім дїлї і ляжу. Доню! Напиши Петру Петровичу, щоб приїхав. Він сердить ся на мене, а ти напиши: при смерти, хоче помирить ся.

Соня. Я вже, тату, написала.

Пузирь. Хиба ти думаєш, що я справді помру?

Марія Івановна. Господь з тобою... Ніхто не думає. Щож з нами сиротами стане ть ся — а з хазяйством? Краще нехай я помру.

Пузирь. Годі, стара! Я так спитав. Я й сам знаю, що не вмру. Рано ще, рано — хазяйство не пускає.

Соня. Я тату і сама нічого такого не думала, а просто догадалась, що вам би хотїлось бачитись з Петром Петровичем, і написала.

Пузирь. Іди сюди, (Соня підходить. Пузирь гладить її по голові). Розумна головка. Я не вмру, не бійте ся — чого я буду умірать? Завтра або після завтра поїду з Феногеном вівці купувать... Феноген! Поклич Маюфеса. (Феноген вийшов). Капосна хвороба причалила мене до ліжка, а тепер кормів нема, можна купить по 76 копійок вівцю... ох...

Марія Івановна. Бог з ними, старий, з тими вівцями!

Пузирь. Що ти тямиш! Феноген купив три тисячі по карбованцю, а Куртца й досі нема... Вони переплачують... Я б купив по 75 копійок!

Марія Івановна. Бог дасть поправиш ся, тоді й сам поїдеш тай купиш скілько хочеш.

Пузирь. Пропустимо гарячий час і Чобіт все скупить, а коли ти діждеш ся щоб вівця була 75 копійок? При такій ціні два карбованці чистої пользи на штуці.

Марія Івановна. А може й на той рік буде недород.

Соня. Ох, як тяжко слухать таку розмову і мовчать.

Пузирь. Ой!!

Соня. Лягли б ви краще, тату. (Входе Маюфес).

Пузирь. От побалакаю з чоловіком і ляжу. А ви йдіть.

Марія Івановна. Ходім дочко! (Вийшли).

Ява II.

Пузирь. Маюфес і Феноген.

Пузирь (до Маюфеса). Ну, що? Кажи коротко, я не здужаю, довго не можу сидіть.

Маюфес. Ваше заявлення слідователь уже одібрав з почти. Писарь його мині казав, що поки на слідствії не буде доказано, що вівці взяті тільки на випас, заявлення не поможе!

Пузирь. Ох! Як страшенно заболіло у спині, мов огнем пече! Ну?

Маюфес. Всі кажуть, що треба адвоката, а без адвоката — швах!

Пузирь. Ох! А скілько адвокат візьме?

Маюфес. Я ходив до найкращого, діло він знає.

Пузирь. Ну, скілько-ж?

Маюфес. Десять тисяч!

Пузирь. Що?

Маюфес. Десять тисяч.

Пузирь. (Крутить головою). Не дам!

Маюфес. Ваше діло!

Пузирь. Нехай триста!

Маюфес. Це йому на один сніданок.

Пузирь. Ну, пятьсот! (Маюфес здвигує плечима). Тисячу! (Маюфес, скрививши́сь, чухає голову). Більше не дам!

Маюфес. Ваше діло. А тілько меньше десяти тисяч не візьме.

Пузирь. Бій ся ж ти Бога! Тепер за ці гроші можна купить десять тисяч овець!

Маюфес. Це правда. А тілько вівця тут не поможе, треба адвоката.

Пузирь. Господи, Боже мій — десять тисяч! Це грабіж! За віщо-ж, за віщо?

Маюфес. Таке діло!

Пузирь. Яке ж діло?... Ти покажеш,

що я нічого не знав і приняв овець тілько на випас, покажеш?

Маюфес. Покажу.

Пузирь. От і все діло!

Маюфес. А скілько ви мінї дасте за таке показаніє?

Пузирь. Тобі? Сто карбованців дам!

Маюфес. То краще мінї сказать, що я нічого не знаю. На віщо мінї клопіт: будуть тягать на допроси, на слідствіє, на переслідствіє? Я чоловік занятий ділами — одна потеря.

Пузирь. Двісті дам!

Маюфес. Ні, Терентій Гаврилович, не таке діло.

Пузирь. Триста!

Маюфес. Як я візьму за таке діло триста карбованців... ви самі скажете, що я дурень.

Пузирь. Ну — пятьсот!

Маюфес. Як не дасте тисячу, то я не сьвідок!

Пузирь. (Тяжко переводе дух). Ох! (Звісивши голову, мовчить. Після павзи тихо, страждущим голосом). Дам тисячу!

Маюфес. То давайте зараз!

Пузирь. Ти ж ще не показував?

Маюфес. Бо ще ж не питали. А спитають, покажу у вашу пользу.

Пузирь. Так тоді й дам.

Маюфес. Як не дасте зараз, я не сьвідок.

Пузирь. Хиба ти мінї не віриш.

Маюфес. Таке діло.

Пузирь. Ідол же ти проклятий... Феноген! Вижени його в шию!

Маюфес. Зачім же у шию? Я і так піду.

Пузирь. В шию! Ой... В шию його! В шию! Ой, ой, ой! (Хапаєть ся за поперек). Наче щось порвалось у серединї. (Феноген робе ступінь).

Маюфес. (Одходе до дверий). Феноген Петрович, ви чоловік розсудочний, не сдїлайте скандала! (Зникає за двері).

Пузирь. Ах ти ідол проклятий...

Маюфес. (Вигляда у двері). Я, навпротив, покажу теперички, що ви вівці ховали і помагали злосному банкротству.

Феноген. (Кидаєть ся до дверий). Та йдіть ви к бісовому батькови. (Маюфес зникає).

Пузирь. (Витирає піт). Ах ти гадина... Ах ти грабитель! Ріже живого чоловіка і в рану пальцями тикає.

Феноген. Заспокойтесь. Я вам пораю таких сьвідків, що під присягою скажуть все, що вам завгодно: і що бачили, і чого не бачили, і що знають, і чого не знають. А ви їм дасте тілько по двісті корбованців.

Пузирь. Дам, зараз дам, з радістю дам! Кажи хто вони?

Феноген. Я і Лихтаренко.

Пузирь. (Через сльози). Вірний слуга... Спасибі тобі! Кращих сьвідків і не треба. (Витирає очи). Ти і дурно покажеш, щоб врятувать свого хазяїна від сорому, я тебе знаю.

Феноген. Покажу, ей покажу — дурно покажу... А ви свого вірного слугу подаруєте — дасте на дорогу до слідователя двісті карбованців.

Пузирь. (Зітхає). Дам! Посилай за Лихтаренком! і сам з ним побалакай, бо я не можу. (Феноген у двері).

Феноген. Петрушка! Звели, щоб Харитон зараз їхав у Мануйлівську економію і покликав сюди Лихтаренка.

Пузирь. Каторжний жид — жили вимотав... Де ж? Тисячу карбованців! А? Люди вдвох за 400 карбованців хрест поцілують. а він один хотів зцупить тисячу. Дай води... (Феноген подає, Пузирь пє). Входять: Марія Івановна і Лікарь).

Ява III.

Марія Івановна, Лікарь, Пузирь і Феноген, а потім Маюфес.

Лікарь. Що ж це ви робите? Знову встали.

Пузирь. Я вже зібрав ся йти полежать. (Марія Івановна і Феноген беруть його під руки).

Лікарь. Не сьмійте вставать!

Пузирь. Неможна — хазяйство!

Марія Івановна. А, Боже мій, Боже! Здоровля миліще всього на сьвіті! (Виходять. З дверий виглядає Маюфеє. Тихо: „Феноген Петрович!...“ Феноген махає йому рукою. Коли Пузиря вивели, Маюфес входе).

Маюфес. (Сам. Постоявши). Ах ти хам! Ні сорому, ні совісти не має. За таке діло пятьсот карбованців дає. Ні, почтеннійший, дасте ви мині тепер дві тисячі, бо ніхто такого показанія не зробить, як Григорій Мойсісвич. (Входе Феноген).

Феноген. Що ви хотіли ще сказать? Говоріть мерщій, поки біля слабого лікарь.

Маюфес. Коли ж поїдемо оглядать землю? Мині надоїло возитись.

Феноген. Ото бо й біда, що сам не знаю коли.

Маюфес. Як вам завгодно — я більше не буду турбоватись! Тілько не забувайте, що ви і не оглянетесь, як землю цю ухоплять мужики. Вони теперички показились. Одні біжать на переселеніє, другі тікають з переселенія, а треті бігають висунувши язика шукають — де б тут з помічю банка

землю купить! Пять літ назад я сам приторговував людям землю по 125—130, а мужики на свою голову уже нагнали ціну 225 за десятину.

Феноген. Чув чув. Всякому земля потрібна. Чого доброго переб'ють. Знаєте, може я одпросюсь у хазяїна, то завтра раненько приїду в город тай махнем на оглядини... У мене не довго: сторгуємо, купча і грошики на стіл.

Маюфес. Пора, пора вже вам на своє хазяйство.

Феноген. Ох, не кажіть! Запізнив ся, здорово запізнив ся, давно пора.

Маюфес. За те ж який опит і яку практику маєте! Ви своє надолужете. Коли ви могли обмановать Теренгія Гавриловича, то кого ж після цього ви не обманите.

Феноген. Ха! Ха! Ха!

Маюфес. А через десять літ Феноген Петрович буде такий великий пуриц, що бідного Григорія Мойсієвича гнатиме в шию.

Феноген. Бо таки і справді ви багато заправили! Де ж таки: за показаніє тисячу карбованців.

Маюфес, Та яке ж показаніє, подумайте.

Феноген. Бог зна що говорите! Та я й Лихтаренко візьмемо по двісті карбованців.

Маюфес. Як? Ви? Ну, глупости! Ви ж нічого не знаєте!

Феноген. Що нам скажуть, то ми те й покажемо у слідователя.

Маюфес. І будете присягать?

Феноген. Будемо!

Маюфес. Ой, ой, ой! Хароший християнин? І вам не гріх?

Феноген. А вам.

Маюфес. Я хоч що небудь знаю, а ви нічого не знаєте.

Феноген. Та і ви за гроші мусите показувать те, що вам звелять, ну і ми так само.

Маюфес. Ай що ви говорите? Хиба можна рівнять бідного жидка, фактора Гершка, до Феногена Петровича?! Ви поміщик і за двісті рублів будете показувать неправду хрест цілувать? Цілувать хрест?! Ай! Мині аж страшно стало. (Здрігнув). Такий чоловік. Ні, я не вірю, ви жартуєте.

Феноген. Хе, хе, хе! Ви хочете мене засоромить, щоб я не перебивав вам заробітку? Даремна праця. Ви тілько гарненько самі подумайте: чого ж то вам такі привілеї в житті, що ви можете усе робить, аби гроші, а я то вже і не можу? Та коли б я не так думав і не так робив, як думаю і роблю, то не мав би де під старість голову прихилить.

І ви самі сміялись би з мене, взиваючи послідним дурнем, от що! А тимчасом прощайте! Піду до хворого. (Іде й обернушись). Завтра ждіть мене! (Вийшов).

Ява IV.

Маюфес.

Ай, ай, ай, Нещасний я чоловік! З рота вирвали такий зарібок! І як його теперички жить на сьвіті? Уй вейзмір, вейзмір! (Вийшов).

Ява V.

З других дверий виходять *Соня і Калинович.*

Соня. Спасибі, що приїхали. Восьмий день вас жду, насилу діждалась.

Калинович. Признаюсь вам, що і тепер приїхав після довгої боротьби.

Соня. І як вам не сором! Невже ви, після ващих поглядів, на тата гніваєтесь?

Калинович. Ні краплі; і гніватись не маю ніякого права.

Соня. Так чого ж тоді боротьба? Диво.

Калинович. А ви розміркуйте: тато образив ся моїм сватовством і я мусив оставити ваш дім, щоб ніколи сюди не появляти ся без його згоди на те; тепер, коли тато тяжко слабує, він має право подумать, що я приїхав, ждучи його смерти, щоб...

Соня. Смерти? (Закриває лице. Павза). Вам лікарь говорив, що тато умре? Кажіть, кажіть, не бійтесь, я здержу себе, я... я... Можу володіть собою!

Калинович. Заспокойтесь! Я нічого не знаю... Я говорю так — на приклад. Я бояв ся, щоб мій приїзд не потрівожив хворого.

Соня. Татови про ваш приїзд ніхто не скаже. А ви простіть мій еґоїзм: я не думала, що ставлю вас в неприятні умовини... Я зовсім ошаліла, не знаю, не знаю, що робить! Татови то гірше, то легше. Лікарь каже операцію треба, тато не хоче... Я вже одважилась і послала Петру Петровичу лист, бо думала, що ви так таки і оставите мене безпоміщну...

Калинович. Тепер я бачу, що справді вже дуже еґоїстично оберігав свою персону, забуваючи про ваше горе, про вашу безпоміщність. Простіть.

Соня. (Усьміхаючись). Прощаю, прощаю. Порайте ж мінї, що його робить?

Калинович. Може б виписать професора?

Соня. От бачите, а мінї і в голову це не прийшло. (Входе Золотницький).

Ява VII.

Соня, Калинович і Золотницький.

Соня. Петро Петрович!

Золотницький. Дуже рад вас бачить! (Чоломкають ся).

Соня. Спасибі, що уважили мою просьбу, я не маю слів, як дякувать вас.

Золотницький. Нема за що, дорога Софія Терентієвна! Хоча тато тоді й образив мене, як старосту, дикими словами, а коли чоловік при смерти, то все забуваєть ся.

Соня. Йому то легше, то гірше. (Входе Лікарь).

Ява VIII.

Соня, Золотницький, Калинович і Лікарь. (Лікарь чоломкаєть ся з Золотницьким і Калиновичем).

Золотницький. Як же здорове слабого?

Лікарь. Здорове зього тепер цілком залежить від операциї, я вже два рази йому говорив, а він і слухати не хоче про операцію. Тепер страшенно трівожить ся тим, що шахмайстра нема з вівцями, а післязавтрього збіраєть ся їхать купувать вівці... Мині нема чого тут робить, прощайте!

Соня. Я вас не одпустю! Прошу оставитись. Ми тата умовимо і він згодить ся на операцію.

Лікарь. Навряд, страшенно упертий чоловік.

Соня. (До Золотницького). Може, хоч вас послухає, бо ми й справді не можемо нічого подіять.

Золотницький. Попробуєм разом всі умовлять.

Соня. Так ви зостанетесь? Прошу!

Лікарь. Ради операциї зостанусь. Операція єдиний ратунок.

Соня. Спасибі. Поки лікарь біля слабого, всі надіють ся, всім лекше. (Протягає руку Лікареви). Спасибі, велике спасибі.

Лікарь. Дозвольте ж мінї, поки що де-не-будь одпочить, бо я сьогодня мало спав.

Соня. Я зараз вам приготую кімнату. (Вийшла).

Золотницький. Скажіть, будь ласка, єсть надія?

Лікарь. У нього нарив біля почок і вже назрів. Треба сьогодня ж зробить операцію, бо коли прорве нарив в середину — заражені крови і мортус! Я йому казав про це, а він ні-за-що не хоче операциї, не вірить.

Золотницький. Що-ж за хвороба, від чого?

Калинович. Памятаєте, поїхав на іменини копи оглядать?!

Золотницький. Ну?

Лікарь. Гуси скубли копу пшениці, він страшенно озлив ся на гусий, що таку потерю роблять, схопив ся з бігунків і побіг за ними по уклону — хотів убить гуску... Біг, себе не тямлячи, та через ритвину схибнув ся, упав з розмаху навзнак і одбив почки! От що гуси зробили!

Золотницький. Клясична птиця! Рим спасла, а хазяїна погубила!

Калинович. Знаєте, таке нещастя... Якось не приходить ся висьмівать!...

Золотницький. Повірите, Іван Миколаєвич, що мині страшенно жаль Терешка, а разом з тим, я ледви здержую гомеричний сьміх, коли намалюю перед собою картину погоні за гусьми!

Калинович. Та Бог з ним! Такий тяжкий акт творить ся в сімйі, що траґічностю своєю переважує сміх!

Золотницький. Воля ваша, а я не можу не підкреслити: у чоловіка 22 тисяч кіп однієї пшениці, — ну і треба ж йому гнатись за гусьми, що скубли одну копу!

Лікарь. Типично!

Калинович. Лишім цю розмову, прошу вас (Входе Соня і дівчина).

Ява IX.

Соня, Лікарь, Калинович, Золотницький, а потім Феноген.

Соня. Кімната ваша готова. От дівчина покаже.

Лікарь. Спасибі. (Пішов з дівчиною).

Соня. Говоріть, що розказував без мене лікарь?

Калинович. Одно: треба зараз операцію, а тато не хоче.

Соня. (До Золотницького) Ходім до тата, будем умовлять:

Золотницький. А може заснув. (Входе Феноген). Здоров Феноген!

Феноген. (Цілує в руку). Приїхали, благодітель.

Золотницький. Ну, що, Терентій Гаврилович спить?

Феноген. Де там такий хазяїн засне! Трівожать ся то тим, то сим. От Лихтаренко їм потрібен, я послав уже давненько, а його нема. Знову Куртца ждуть, і оце, на лихо, почули, що вівці замекали і хотять сюди вийти подивить ся з вікна на овець, бо в ту кімнату, де вони лежать, не видко, а перед ціми вікнами, раз-ураз проганяють шматки овець, (Підходе до вікна) коли починають ся салгани. Он, гляньте: справді Куртц пригнав на показ овець.

Золотницький. О! Хазяйське ухо і за стінами почуло любу серцеві овечу розмову.

Феноген. Ходім, Софія Терентієвна, виведемо їх сюди.

Соня. Боже сохрани! Татови спокій нужен. Лікарь забороняє йому вставать! Зараз треба операцію робить!

Феноген. Не знаєте ви тата! Ніхто його не вдержить в ліжку, поки ноги дибають. Десять літ тому назад Терентій Гаврилович весь октябрь місяць був біля отар, жив в Курінї, на дощі і сильно простудив ся: кашляв, голова боліла, пропасниця била гірше ніж тепер, так била, що від землї підскакувало все тіло; а ми таки поїхали на ярмарок гурт скуповувать і тисячу биків купили. Та хиба це раз було. Ех, не знаєте ви тата. (Утирає сльози). Таких хазяїнів мало сьвіт родить.

Соня. (До Золотницького). Ходім до тата... Ні, ви ідіть, а я покличу лікаря, та разом не пустимо і умовимо згодитись на операцію.

Золотницький. Добре. Я уговорю його. (Пішов в одні двері, а Соня в другі).

Ява X.

Феноген. (Сам). Вони умовлять, вони не пустять! Діти! Щоб Терентій Гаврило-

вич не побачив новий товар? Ха! Та він рачки сюди прилізе, та скоріще він умре. Де ж таки? Жде тих овець, як сьвята, зна, що вони тут, і він їх послухає, буде лежать! Ніколи в сьвіті! (Входе Соня і Лікарь).

Ява XI.

Феноген, Лікарь і Соня.

Лікарь. Я єй Богу, не знаю що робить з таким чоловіком, як ваш тато: Не пускать його, коли він так уперто хоче вийти, це для його натури однаково, що навмисне дратувать, трівожить і він цим самим ще гірше себе розібє, ніж тим що вийде.

Феноген. Святая правда! Їх удержать не можна... Я 35 літ з ними не розрізняв ся і знаю їх більш, ніж себе.

Лікарь. От бачите!

Соня. А, Господи! Не вже ж вівці йому миліщі ніж життя?

Лікарь. Хазяйство, або смерть, — такий девіз!

Соня. Там Петро Петрович, тато його послуха, ходім, попробуємо умовить!

Лікарь. Попробуємо! (Вийшли).

Ява XII.

Феноген. (Сам). Розумні слова: або хазяйство, або смерть! Велика правда! Земля

скот, вівці, хліб, комерція, бариші, — оце життя! А для чого ж тоді, справді, і жить на сьвіті, коли не мать цього нічого? Та краще гробаком нечувственним родить ся, а ніж такою людиною, що про хазяйство не дбає! Нехай Бог боронить, коли б у мене пропали ті гроші, що я маю — зараз би повісив ся. (Входе Куртц).

Ява XIII.

Феноген і Куртц.

Куртц. Еті день добрий!

Феноген. Здоровенькі були!

Куртц. Еті овса — готова. Зічас будіт шпаціровал перед окна.

Феноген. А почому купили?

Куртц. Еті — ніпочом, руб десять, руб двадцат.

Феноген. (На бік). Виходить, Карло цапнув більше за мене, а я його лічив дурнем! (Входять Золотницький і Лікарь).

Ява XIV.

Феноген, Куртц, Золотницький і Лікарь, а потім Соня, Марія Івановна і Пузирь.

Золотницький. А?! Смерть за плечима, а він плаче, що його не пускають подивитись на овець.

Лїкарь. Воюющий мечем, од меча гибнеть. Хазяйство його меч, від нього й смерть. Так мусить буть і він не варт сперечатись! (Соня і Марія Івановна ведуть Пузиря).

Пузирь. Бог з вами, що ви собі вигадали: лежи, коли вівці пригнали? Я не смертельний.

Золотницький. (До Лїкаря). Ходїм до Калиновича. Він там скучає. (Хочуть іти).

Пузирь. Петро Петрович! Хіба вас не кортить подивитись на овець?

Золотницький. Я зараз прийду. (Виходять з лїкарем).

Пузирь. Здорові були, Карло Карлович!

Куртц. Еті — я здоров, ошінь здоров. Спасибі! А ви еті нєт... еті пльохо.

Пузирь. Пройде! Ідїть до гостий! Соню, попроси Петра Петровича!... (Соня і Марія Івановна вийшли). Багато купили?

Куртц. Еті — восїм сот.

Пузирь. Вісїм сот? Тілько? Чого ж так мало?

Куртц. Я еті не можіт покупал. Ярмарка, еті да, село, еті — нєт. Дома, еті мушік продал, руб десять овса, я еті берет овса! мужік берет руб десять, плачіт, жена — плачіт, дєті плачіт.

Пузирь. Як, по рублю десять? Феноген купив руб, а Чобот он купив 75 копійок.

Феноген. При мінї багато купця наїхало і цїна піднялась, тепер певно понизчала, бо вже накупились. Піду подивлюсь на овечок. (Вийшов).

Куртц. Правда. Купса еті — нєт! А только я не мошіт торговал ся: сказаль мушік руб десять, я еті платіл, сказал мушік еті руб двадцать, я еті платіл! Зашєм торговал ся, когда руб двадцать — еті зовсєм нї почьом. Еті... еті..:

Пузирь. Ну, а як би сказав пять рублїв?

Куртц. Да! да! Еті... еті... да! Пять нєсказаль, еті нєт, сказал руб десять, руб двадцать, — больше не сказаль. Еті ніпочом. Мушік еті плачіл. Я нє торговал, еті нєт, еті нїкагда:

Пузирь. Е, вже як такий купець, то краще не купуй овець!

Куртц. Еті да! Я нє купіл! (Входе Феноген).

Пузирь. Після завтрього сам поїду з Феногеном.

Куртц. Сам, еті да!

Пузирь. Нехай проганяють овець! Мінї важко сидїть.

Куртц. Еті да! Больной совсєм, нє надо сматріл. (Пішов).

Ява XV.

Феноген і Пузирь.

Феноген. Там приїхав урядник, хоче вас бачити.

Пузирь. Підожде. Оберни крісло до вікна. Так. О, овечки! Хороші... Єсть з курдюками... Худі бідолаги. Нічого, одгодуємо. В осени чистої прибилї два карбованця на штуці... Так, Феноген?

Феноген. Шерсть, сало, солонина і щкури — так думаю, що більше двох!

Пузирь. Бирі мої, бирі! Цкелей! У, ви славні биречки мої. Іш, як ідуть, мов військо перед ґенералом. Не дурно Петро Петрович звав мене овечим ґенералом. Поклич Петра Петровича. (Феноген вийшов). Ху-у-у! (Витира піт). Слава Богу, хоч у спині не болить так, як болїло — певно нарив прорвало в середину і лекше стало. Бирі, бирі, бирі... Мало купив дурний цей Карло. (Входе Харитон. З дверий). Феноген Петрович!

Пузирь. Чого тобі? Лїзеш не спитавши чи можна.

Ява XVI.

Пузирь, Харитон, потім Золотницький і Феноген.

Харитон. В передній нікого нема, я думав, я поспішав...

П у з и р ь. Підожди нехай вівці пройдуть. Не перебивай мині любовати ся. (Входе Петро Петрович і Феноген. Феноген тихо розмовляє з Харитоном). Чого ви там сидите, Петро Петрович, подивіть ся, які овечки і по рублю десять. Мерщій же, послідні проходять. Бирі, бирі, бирюшечки, бирічки!

З о л о т н и ц ь к и й. Худі дуже.

П у з и р ь. Нічого, за те молоді. Одгодуємо, два рублі на руб пользи. Отак треба хазяїнувать. (Входе лікарь).

З о л о т н и ц ь к и й. Правда!

П у з и р ь. (Тяжко переводе дух). Феноген, поверни мене на хату.

Ф е н о г е н. (Повертаючи крісло). В Мануйлівці нещастя!

П у з и р ь. Що, тік згорів?

Ф е н о г е н. Ні.

П у з и р ь. Слава Богу. А що-ж там сталось?

Ф е н о г е н. Бунт. Робочі Лихтаренкови голову розбили.

П у з и р ь. Як?

Ф е н о г е н. (До Харитона). Розкажи, що знаєш.

Х а р и т о н. Почалось, кажуть з ранку. Мануйлівці, бачите, хотіли, щоб брати їх усіх що дня на роботу по такій ціні, як договорили ся тоді, коли взяли в аренду їх на-

діли. А Лихтаренко, ніби ціну зменьшив і тілько половину людий взяв на роботу. Ну, почав ся ґвалт! А тут строкові робочі за харчі почали ремствувать. Слово по слову, хтось налаяв поганим словом Лихтаренка. Лихтаренко вистрілив в револьверта. Чи ранив, чи вбив — не знаю. Тоді кинулись до Лихтаренка, він не вспів утїкти в контору і хтось каменем розбив Лихтаренкови голову. Тепер Лихтаренко запер ся в конторі і що хвилини палив в вікно з револьверта. Люди одступили, але похваляють ся підпалити двір і тік.

Пузирь. Ідоли! Пси! Феноген! Нехай зараз пошлють від мене телеґраму губернаторови і ісправникови, так: бунт робочих, убили управляющого, підпалили двір. Налякать їх — скоріще виїдуть. До речі тут урядник, клич його сюди. А ти Харитон, бери другого коня, скачи в Мануйлівку і вкруть назад, що б я знав, що там робить ся. (Феноген і Харитон вийшли). Бачите, ви кажете лежать. Де ж мінї влежать. От все сам зробив, і тепер аж лекше. От урядник поїде в Мануйлівку, тодї я ляжу, спочину і завтра видужаю! Побачите!

Золотницький. (До лїкаря). От натура!

Лїкарь. Нерви страшенно напружені. Я певен, що в нього нарив лопнув і почалось зараженіє крови — замітьте — пропасниця бє.

Ява XVII.

Пузирь, Лікарь, Золотницький, Феноген і Урядник.

Пузирь (До урядника). Чули певно, про бунт в Мануйлівці?

Урядник. Чув тепер.

Пузирь. Прошу вас, беріть людий з відціля і їдьте, будь ласка, в Мануйлівку зараз. Ґубернаторови і ісправникови посилаю телєграму.

Урядник. Мануйлівка не мого участка, Крім того, я маю друге важне порученіє. По ділу злостного банкротства Михайлова, слідователь постановив сьогодня привести вас для допроса, як обвиняємого в сокритії дванадцяти тисяч овець. Получіть повістку. (Подає).

Пузирь. Сокритіє? Яке сокритіє?

Урядник. Не знаю.

Пузирь. Я приняв вівці від Петьки Михайлова на випас!

Урядник. Не знаю.

Пузирь. (Витирає піт). Я вам кажу! У мене сьвідки єсть.

Урядник. Предписано вручить повістку і сьогодня привести для допроса, як обвиняємого...

Пузирь. Як привести?!

Урядник. Під караулом.

Пузирь. (Піднімаєть ся). Під караулом?!! Що-ж це? (Опускаєть ся в крісло). Світ перевертаєть ся, послідні часи наступили. (До всїх з одчаєм). А? А? На випас дав дванадцять тисяч овець, а слїдователеві показав, що я переховую його вівцї!... Ах ти ідол, ах ти прахвост.

Золотницький. Та у тебе ж сьвідки певно єсть?

Пузирь. А як же! Ах ти ідол! Феноген, чуєш? Ти-ж сьвідок?

Феноген. Своїми вухами чув, своїми очима бачив і знаю... Я присягну, що на випас.

Пузирь. (Нервово часами витирає піт). Чуєте? Он які люди понаставали: прахвости із прахвостів, анафеми із анафем! Обмане, обікраде, заріже, ограбить, чортови душу продасть — аби гроші! Нї сорому, нї чести!... Чи чувано коли про такі дїла? Голяк масти, Петька Михайлов, не маючи нї шеляга в кишени, умудряєть ся брать гроші в банках, без гроший бере товари на фабриках, скрізь позичає і всї дають! Багатїє не по дням а по часам, тисячі бідолаг несуть йому гроші, як у банк, на проценти, а потім раптом шарах: банкрот! І такий злодїй, мошенник, грабитель тягне за собою в тюрму чесного, нї в чім

невинуватого хазяїна! Ідольске... Прокляте діло!

Золотницький. На тобі лиця нема, іди приляж; ми діло обміркуємо.

Пузирь. (Через сьлози). Петро Петрович! Рятуйте, рятуйте мою честь! Честь, честь мою топчуть в болото! Я двіста, триста тисяч дам залогу.

Золотницький. Все зроблю, заспокой ся!... (Тихо). Брат Калиновича прокурор — він поможе, справедливо полекшить твоє становище.

Пузирь. Так?... Ох!... (Тихо) Скажіть нехай рятує...! я надіюсь, я певен.

Золотницький. Зараз візьму Феногена і їду до слідователя. Що можна, все зробимо.

Пузирь. (Тихо). Просіть від мене Калиновича... Нехай вибачить... Я дам благословення на шлюб з дочкою... (Тяжко переводе дух, пропасниця його бє, він витирає піт і говоре про себе). Обіщать можна все, аби вирятував... Обіцянка-цяцянка. (До всіх). А будь ти проклят велзевулів ти син, Тетька ти Анафемович, бодай твоє тіло так роспалось, як твоє крадене багатство!

Лікарь. Годі вже! — Ідіть приляжте і заспокойтесь.

Пузирь. Піду, піду. (Опираючись на

Феногена, підводить ся). І ви заспокойтесь, обійдеть ся без операциї — нарив прорвало. Одно погано! Пропасниця причепилась... Нічого, пройде — і завтра я таки поїду з тобою, Феногенушка, вівці купувать.

Феноген. Поїдемо, поїдемо!

Пузирь. (Йде й стає). Ага!... Скажи, Феноген, Карлу, що одна овечка, з послїдних, біленька з кордючком — має поранений хвостик; друга чорненький лоб — шкандибає на праву задню ножку: нехай Карло обдивить ся, щоб часом не згинули — шкода худоби і потеря... (Пішли).

Лїкарь. (До Золотницького). Два три днї — і смерть!

Урядник. А що ж мінї робить, що я скажу слїдователеви?

Золотницький. Скажіть слїдователеви, що Терентій Гаврилович одібрав повістку від смерти і скоро дасть показаніє перед Богом.

ЗАВІСА.

Поясненя.

Стор. 25.

Халат — довга, домашня одїж, загально звісна під назвою: шляфрок (der Schlafrock.)

Петруша — змосковщене імя Петра.

Григорій Мойсїєвич — розум. Маюфес.

Стор. 26.

Єто што-нїбуть особенного — кепська великорущина — это что-нибудь особенного — се щось незвичайне.

оказія — пригода.

швейцар — нім. der Schweizer — портієр, сторож при дверох.

куртажі — нагорода за посередництво (в сїм місцї: при купнї землї).

а тепер держить при собі — значить, Феноген став найблищим повіреним Терентія Гавриловича.

десятина — 1·898 австрійсь. морга (1·092 гектара).

Стор. 27.

вокзал — зелїзничий дворець.

Се, що говорить Зеленський на початку III. яви, відносить ся до Феногена. Його зове він хлопом, однак мусить перед ним шапкувати, бо Феноген може йому пошкодити у хазяїна.

жалуваннє — платня.

Стор. 28.

контора — у нас: канцелярія.

Стор. 29.

росход — видаток.

аршин — міра — 70·4 цм.

вещ — річ.

запросите — заціните.

Стор. 30.

настьогайте — нашийте.

капотка — трудна, мозільна.

Стор. 31.

мережки — вишивки.

раїла — радила.

предложеннє Івана Миколайовича — просьба І. М. Калиновича о руку Соні.

усердний — ревний.

з коня не злазить — все при роботі.

Стор. 32.

Щоби зрозуміти се, що ту говорить ся, належить затямити: Сусїд Пузиря, такий же як і він хазяїн, Петро Тимофієвич, задумав фальшиве банкротство, щоби таким обманним способом поправити свої маєткові відносини. Щоби як найбільше майна скрити перед вірителями й перед урядом, посилає Петро до Пузиря фактора Маюфеса з просьбою, щоби він переховав йому на своїх сте-

пах 12.000 овець, котрі по ліцитації цілого майна лишили би ся очевидно Петрови. Про се діло говорить тепер Маюфес із Пузирем.

прийомка — відбір.

опасне — небезпечне.

опасаюсь — бою ся.

несостоятельність — неможність платити (розум. тим, у кого позичено, вірителям), банкротство.

обміркована несостоятельність обдумане банкротство, зн. обманчиве.

благополучно — щасливо.

Стор. 33.

вскочити у злосні — набавити ся лиха, зн. колиб викрито сьвідомо затаєне майно

манухфактура — ціни від фірм, що висилають товари.

гурти — череди худоби.

кінський завод — кінська обора, стайня.

борошно — мука.

постройки — будинки.

діло рук чоловічих — зн. згорять, бо їх підпалять навмисне.

страхова премія — асекураційна премія (за спалені будинки).

імініє — майно.

затаїть — стопить ся.

кредиторам — тим, що їм винен.

на худий кінець — в найгіршім разї.

Копійок по 10... 20 отже кредитори тратять 80—90%.

2,400.000 — рахунок простий: банкротство на 3,000.000; кредитори возьмуть 20%, отже 600.000.

Стор. 34.

Нїкогда! — з вел. русь. — нїколи.

разсужденіє — вел. русь. — розвага.

лодзїньских фабрикантів — Лодзь, звісне фабричне місто у Росії (на польських землях).

потері (потеря) — страти.

баланси — білянси, рахунки.

виграшка — дрібничка.

з миру із сьвіта.

з валової виручки — з помочи (освободження) в цїлости, взагалї (т. є відповідно до скількости помочи із сторони Пузиря, а не зарібку Петра).

прибиль — зиск.

Стор. 35.

росписка — посьвідка, квіт.

Стор. 36.

постоялий двір — заїзний дім, коршма.

Стор. 37.

на стулї — на кріслї.

Стор. 38.

Порфірій — Порфірій Арістархович Ліхтаренко.

оброчний — чиншовий, наємний.

казенний — скарбовий.

артїль — спілка робітників.

Стор. 39.

недоїмка — недобір.

строк — речинець.

бури — сверли.

Стор. 40.

крестянські — мужицькі.

опит — досьвід.

уїзд — повіт.

нужен — з вел. русь. — потрібний.

Стор. 41.

Еті да... — попсована великорущина — хто да, хто нѣтъ — се так, се нї.

надежні — надійні, що на них можна числити.

зашем — вел. зачѣмъ — чому?

Стор. 42.

дєнґі — вел. русь. деньги — гроші.

Стор. 44,

Так бить не должно — вел. русь. такъ быть не должно — так не повинно бути.

атвєчайт — вел. русь. отвѣчаю — відповідаю.

работай — вел. русь. работаетъ — працює.

надо — треба.

Стор. 45.

м є с т о — вел. русь. мѣсто — місце.

ш а т н и с ь — кинь ся.

стор. 46.

а м б а р — шпихлір.

Стор. 47

р о з щ и т а т ь — обрахувати ся (зн. відправити.)

Стор. 48.

Б о в а К о р о л е в и ч — герой звісної в старинній Україні повісти про Бову. Між Великоросами спопуляризована ся повість т. зв. лубочними виданями.

Стор. 49.

п р и х о ж а — передпокій.

П е т р о П е т р о в и ч розум. Золотницький.

К р е з — Крез, король Лідії, звісний із богацтва.

Стор. 50.

Ч о л о м к а ю т ь с я — цілують ся.

п і д х а д я щ о ї — з вел. русь. відповідної.

Стор. 51.

с т р о ю с а х а р н и й з а в о д — будую цукроварню.

л о п н е — трісне (зн. впаде).

р у к о м и с л о — ремесло.

п р о ж о г о м — ту в значіню: скоро, без розваги.

а в а н с у. (вел. русь. авансъ) задатку.

Стор. 52.

земський гласний — щось як у Галичині: член повітової ради.

хвастать — хвалити ся.

собраніє — збори.

продовольствіє — запровіянтованє, достава поживи,

химера — у нас з чужого: каприс.

Стор. 53.

обсудить — роздумати.

цинготна болїзнь — шкорбут.

формально — так сказатиб: з уряду.

Стор. 54.

полтавському голові — посадникови, бурмістрови.

без надобности — без потреби.

кавалєр роз. ордера.

Стор. 55.

благо — добро.

Стор. 57.

ослони — лавки.

голощак — голий, без закришки.

глечик — горщик.

посадять розум. у тюрму.

прогайнуємо — протратимо.

Стор. 58.

Я ходи знаю — я вже се знаю добре (з досьвіду).

йому ковінька на руку — йому сього
як раз треба.
зачинщик — той, що підбурює, проводир.
в гущу — в товпу.
Стор. 59.
варнякаєш — безїкаєш.
Бодай же тобі так і т. д. — бодай ти
так оглух, щоб і весни не дочекав.
Стор. 60.
глевкий — липкий.
Стор. 63.
попортив — попсував.
Стор. 65.
воспитаниця — вихованиця.
зразком — приміром.
Стор. 66.
питательний — поживний.
Стор. 67.
полїсадник — штахети, пліт.
строкових — речинцевих.
Стор. 69.
бадьорнїща — більш відважна.
табель — ту в значіню: сьвято.
Стор. 83.
очень — вел. русь — дуже.
на два постава — на два камені.
станція -- зелїзничий дворець.
Стор. 86.
заказний — роблений на замовленє.

Стор. 93.
корми — паша.
Стор. 94.
Чушіло—вел. рус. чучело— випхане зьвіря
получал -- дістав.
немножко — троха.
комфора — камфора.
Стор. 95.
мушік — мужик.
Стор. 97.
наказаніє — кара.
Стор. 98.
Баловство — розвожене, розпещуване.
Стор. 100.
шарабан — рід повозки.
Стор. 111.
слїдователь — слідчий судія.
Стор 113.
носилки — ноші.
Стор. 118.
польза — користь.
Стор. 121.
розсудочний — розумний.
Стор. 124.
купча — контракт купна.
Стор. 128.
Наврядъ — ледви.
Стор. 130.
почки — нирки.
клясична птиця і т. д. — натяк на звi
сне оповідане про капітолїнських гусий
що спасли своїм криком Рим від Ґаллїв
Стор. 134.
руб — рубель.
Стор. 136.
Болной — недужий.

115—120. **Барвінський Олександер**, Спомини з мого життя, II.
121—123. **Кобилянська О.**, Земля I, повість.
124—126. **Кобилянська О.**, Земля II, повість.
127—128. **Шов Б.**, Цезар і Клеопатра, драма.
129. **М. Вовчок**, Не до пари, Два сини й инші оповід.
130—134. **Маковей О.**, Залісє, повість.
135—139. **Кониський Ол.**, У гостях добре, дома ліпше, повість.
141—142. **Федькович Ю.**, Довбуш, траґедія.
143—144б. **Федькович Ю.**, Оповідання.
145. **Гринюк Лесь**, Весняні вечері, новелі.
146. **Леся Українка**, Оргія, драматична поема.
147. **Федькович Ю.**, Так вам треба, фарс.
148. **Федькович Ю.**, Як козам роги виправляють.
149—149а. **Шевченко Т.**, Музика, повість.
150. **Кропивницький М.**, По ревізії, комедія в 1 дії.
151—151а. **Шевченко Т.**, Артист, повість.
152—153. **Карпенко-Карий**, Бурлака, драма.
154. **Бобикевич О.**, Настоящі, комедія в 1 дії.
155—156. **Шевченко Т.**, Гайдамаки, поема.
157. **Федькович Ю.**, Люба—згуба, повість.
158. **Шніцлер, Артур**, Ляйтнант Ґустль, новеля.
159—160. **Левицький-Нечуй Ів.**, Пропащі, повість.
161. **Кобилянська Ольга**, Битва, нарис.
162. **Підмогильний В.**, В епідемічному бараці, нарис.
163. **Кобилянська Ольга**, Природа, новеля.
164—165. **Плятон**, Оборона Сократа, переклав В. Кміцикевич.
166—167. **Карпенко-Карий**, Житейське море, комедія.
168—170. **Єфремов С.**, М. Коцюбинський (Літер. характер. укр. письм. III).
171. **Маркс Карл**, Найманa праця й капітал.
172—173. **Мирний Панас**, Лихі люде, повість.
174—176. **Дорошенко Дм.**, П. Куліш (Літ. хар. укр. письм. IV).
177—179. **Містраль Фред.**, Спогади й оповідання.
180—182. **Коцюбинський М.**, Fata morgana.
183—184. **Костомаров М.**, Дві руські народности.
185—187. **Бойко В.**, Марко Вовчок (Літ. хар. укр. письм. V).
188—189. **Ромен Роллян**, Вовки, революц. драма.
190. **Коцюбинський М.**, Лялечка, Поєдинок (оповідання).
191—192. **Коцюбинський М.**, На віру и инши оповідання.
193. **Коцюбинський М.**, П'ятизлотник, Помстився, Хо.
194. **Коцюбинський М.**, Для загального добра, оповід.
195—196. **Коцюбинський М.**, Пе-коптьор, Посол від чорного царя, Відьма (оповідання).
197. **Коцюбинський М.**, По-людському і Цінов'яз, оповід.
198. **Коцюбинський М.**, Дорогою ціною, оповідання.
199—201. **Франс Ан.**, Злочинство Боннара.
202—203. **Ромен Роллян**, Дантон, революц. драма.
204—205. **Дорошенко Дм.**, Костомаров (Літ. хар. укр. письм. VI).
206—207. **Єфремов С.**, Карпенко-Карий (Літ. хар. укр. письм. VII).
208. **Мирний П.**, Серед степів, оповідання.
209. **Мирний П.**, Лихо давне й сьогочасне, повість.
210—211. **Мирний П.**, Як ведеться — так і живеться.
212. **Васильченко С.**, Талант, повість.
213. **Коцюбинський М.**, Коні не винні.
214—215. **Карпенко-Карий**, Сава Чалий, трагедія.
216—219. **Єфремов С.**, Левицький-Нечуй (Літ. хар. укр. п. VIII).
220—221. **Леся Українка**, Лісова пісня, драма.
222—223. **Леся Українка**, Кассандра, драма.
224—225. **Леся Українка**, Камінний Господарь, драма.
226. **Леся Українка**, Адвокат Мартіян, драма.

